

Хмельницький національний університет
Факультет здоров'я, психології, фізичної культури та спорту
Кафедра психології та педагогіки

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Другий (магістерський)

ПСИХОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВЧИТЕЛЯ ЯК ЧИННИК
ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ У
ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Галузь знань - 05 Соціальні та поведінкові науки

Спеціальність - 053 Психологія

Освітня програма – Освітньо-професійна програма Психологія

Шифр 24226

Виконала: студентка II курсу, групи ППмз-23-2 МЧЗ Тетяна НЕСТЕРУК

Керівник: доктор педагогічних наук, професор ОГ Олена ГОМОНЮК

До захисту допускаю:

зав. кафедри психології та педагогіки
доктор психологічних наук, професор

КМ

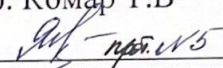
Таїсія КОМАР

02 грудня 2024 р.

Хмельницький, 2024

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет здоров'я, психології, фізичної культури та спорту
Кафедра психології та педагогіки
Освітній рівень Другий (магістерський)
Галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки
Спеціальність 053 Психологія
Освітня програма Освітньо-професійна програма Психологія

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
психології та педагогіки
проф. Комар Т.В.

14.12. 2023 р.

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ

Тетяни НЕСТЕРУК

1. Тема кваліфікаційної роботи: «Психологічна компетентність вчителя як чинник підвищення ефективності навчально-виховного процесу у початковій школі».
Керівник кваліфікаційної роботи: Олена ГОМОНЮК, доктор педагогічних наук, професор.
Затверджено наказом ректора університету від 26 серпня 2024 р. № 60
2. Строк подання студентом роботи на кафедру 2 грудня 2024 р.
3. Вихідні дані до роботи: матеріали звіту з науково-дослідної практики, комплекс методів та методик дослідження: діагностика рівня емпатійних здібностей, методика діагностики рівня емоційного вигорання, методика оцінки стресостійкості та соціальної адаптації, тест на виявлення комунікабельності, тест для батьків на виявлення психологічної компетентності вчителя.
4. Зміст кваліфікаційної роботи: вступ, розділ 1. Проблема підвищення ефективності навчально-виховного процесу початкової школи у науковій літературі, висновки до розділу: сутність психологічних особливостей навчання і виховання у вітчизняній та зарубіжній літературі, психологічні чинники, що впливають на ефективність навчально-виховного процесу у початковій школі, психологічна компетентність вчителя початкових класів, висновки до розділу: розділ 2. Емпіричне вивчення психологічної компетентності вчителя як чинника підвищення ефективності навчально-виховного процесу початкової школи: організація та методика дослідження, аналіз результатів дослідження та

їх інтерпретація, практичні поради розвитку психологічної компетентності вчителів початкової школи, висновки до розділу; висновки, перелік джерел посилання, додатки.

5. Перелік графічного матеріалу (із зазначенням обов'язкових креслень) ілюстративний матеріал подано у 9 таблицях та 4 рисунках.

6. Консультанти розділів кваліфікаційної роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв

7. Дата видачі завдання 14 грудня 2023 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів (розділів) кваліфікаційної роботи освітнього рівня магістра	Строк виконання етапу роботи	Примітка
1.	Вибір теми дослідження. Визначення об'єкта і предмета дослідження, постановка мети і завдань.	До 08.01.2024 р.	виконано
2.	Визначення теоретикометодологічних засад дослідження. З'ясування актуальності проблеми.	До 04.03.2024 р.	виконано
3.	Оформлення вступу кваліфікаційної роботи	До 02.09.2024 р.	виконано
4.	I розділ кваліфікаційної роботи.	До 16.09.2024 р.	виконано
5.	II розділ кваліфікаційної роботи	До 14.10.2024 р.	виконано
6.	Загальні висновки.	До 01.11.2024 р.	виконано
7.	Оформлення кваліфікаційної роботи.	До 02.12.2024 р.	виконано
8.	Попередній захист кваліфікаційної роботи	До 1 грудня 2024 р.	виконано
9.	Захист кваліфікаційної роботи (відповідно графіку)	18 грудня 2024 р.	виконано

Студент Тетяна Нестерук

Керівник роботи Олена ГОМОНЮК

АНОТАЦІЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Тема кваліфікаційної роботи: «Психологічна компетентність вчителя як чинник підвищення ефективності навчально-виховного процесу у початковій школі»

Студент: Тетяна НЕСТЕРУК

Керівник: Олена ГОМОНЮК

Кваліфікаційна робота включає 79 сторінок, 9 таблиць, 4 рисунки, перелік джерел посилання складає 53 найменування, 4 додатки.

Ключові слова: компетентність, психологічна компетентність, вчитель, навчання, виховання, навчально-виховний процес, початкова школа, учні.

Об'єктом дослідження є ефективність навчально-виховного процесу у початковій школі.

Предметом дослідження є психологічна компетентність вчителя як чинник підвищення ефективності навчально-виховного процесу у початковій школі.

За результатами дослідження (розроблено, надано, здійснено, підготовлено) практичні поради розвитку психологічної компетентності вчителів початкової школи.

Одержані результати можуть бути використані для впровадження змін у підготовку педагогів та розробку освітніх програм, спрямованих на розвиток психологічної компетентності вчителів.

Дипломник Тетяна НЕСТЕРУК

Дата подання кваліфікаційної роботи до захисту 2 грудня 2024 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ЯК ЧИННИКА ЕФЕКТИВНОСТІ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ	11
1.1 Сутність психологічних особливостей навчання і виховання у вітчизняній та зарубіжній літературі	11
1.2 Психологічні чинники, що впливають на ефективність навчально–виховного процесу у початковій школі	19
1.3 Психологічна компетентність вчителя початкових класів.....	28
Висновки до розділу.....	34
РОЗДІЛ 2 ЕМПІРИЧНЕ ВИВЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ЯК ЧИННИКА ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ.....	36
2.1 Організація та методика дослідження.....	36
2.2 Аналіз результатів дослідження та їх інтерпретація	46
2.3 Практичні поради розвитку психологічної компетентності вчителів початкової школи	58
Висновки до розділу.....	62
ВИСНОВКИ	65
ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ.....	67
ДОДАТКИ.....	72
ДОДАТОК А Анкета Діагностики рівня емпатійних здібностей.....	72
ДОДАТОК Б Анкета Діагностики рівня емоційного вигорання	74
ДОДАТОК В Тест на виявлення комунікабельності	77
ДОДАТОК Г Тест для батьків на виявлення психологічної компетентності вчителя.....	79

ВСТУП

Актуальність дослідження. Однією з ключових проблем сучасної загальноосвітньої школи та навчальних закладів нового типу є формування громадян України з високим рівнем знань, на основі яких розвивається їхня свідомість і загальна культура. У контексті модернізації освітньої системи Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України визначило нові стратегічні цілі та напрями оновлення змісту навчально-виховного процесу для підростаючого покоління. Сьогоднішнє суспільство очікує від освіти не лише передачі академічних знань, але й формування у дітей соціально-емоційних навичок, які важливі для їхнього майбутнього життя. Психологічно компетентні вчителі можуть створювати більш ефективне середовище, яке сприяє всебічному розвитку учнів.

Розбудова системи освіти, її докорінне реформування мають стати основою відтворення інтелектуального та духовного потенціалу народу, а відтак служити національному відродженню та становленню демократизації суспільства і державності в Україні.

Зокрема, було ухвалено новий Закон «Про освіту», який визначає основні принципи сучасної освітньої системи, а також затверджено новий Державний стандарт початкової освіти. Цей стандарт спрямований на задоволення потреб держави у якісному навчанні та вихованні молодого покоління, модернізацію освітнього процесу в закладах початкової освіти, підвищення рівня освітніх послуг. Він також створює умови для впровадження особистісно-орієнтованого підходу до організації навчання, який відповідає світовим тенденціям розвитку освіти [21].

Однак, зміни, які відбуваються у нашому суспільстві, а саме COVID, війна, негативно впливають на систему та якість освіти, зокрема початкової школи. Сучасні діти стикаються зі збільшеною кількістю стресових факторів, зокрема через інтенсивне інформаційне навантаження, соціальні зміни та високі вимоги до успішності. Вчителі з розвиненою психологічною компетентністю здатні

краще розпізнавати емоційні труднощі учнів та надавати своєчасну підтримку. Також, сьогодні вчителі початкової школи дедалі глибше усвідомлюють, що сучасний урок повинен стати інструментом не лише передачі знань, а й створенням психологічних умов підвищення ефективності засвоєння їх. Початкова школа є ключовим етапом у системі шкільної освіти, адже саме в цей період головною діяльністю учня стає навчально-розвивальна робота [31]. Від того, як буде організовано цей процес, наскільки ефективно молодший школяр навчиться засвоювати матеріал, наскільки в нього виникне інтерес до пізнання, а також наскільки комфортними будуть умови для навчання, залежить розвиток таких важливих якостей, як самостійність, здатність до самоорганізації та самореалізації. Ці фактори значною мірою впливають на успішність навчання та виховання як у початкових класах, так і на наступних етапах освіти.

Актуальність полягає в тому, що в сучасних умовах реформування освіти, психологічна компетентність вчителя стає одним із ключових чинників ефективності навчально-виховного процесу. Важливість розвитку емоційного інтелекту учнів, врахування їхніх індивідуальних особливостей і забезпечення психологічного комфорту в навчанні роблять цю тему особливо значущою для підготовки висококваліфікованих педагогів. В умовах динамічних змін у суспільстві (цифрова трансформація, глобалізація) важливо, щоб діти вміли адаптуватися, взаємодіяти з іншими і регулювати свої емоції. Психологічно компетентні вчителі можуть навчити дітей навичкам, які сприяють їхній соціалізації та емоційній стійкості.

Підвищити ефективність навчально-виховного процесу дозволяють сучасні підходи, зокрема впровадження інноваційних методик у психологічну та технологічну складові навчання і виховання, використання позитивного педагогічного досвіду та нестандартних засобів розвитку.

Сучасні реалії ставлять перед учителями початкової школи нові вимоги щодо організації процесів розвитку, навчання та виховання дітей. Це зумовлює необхідність реформування освітньої системи, зокрема з урахуванням

психологічних аспектів. Реформа передбачає впровадження особистісно орієнтованого підходу до навчально-виховного процесу, а також розвиток психолого-педагогічної компетентності вчителя [2].

Отже, тема розвитку психологічної компетентності вчителів є надзвичайно актуальною, оскільки вона безпосередньо впливає на якість освіти, психічне здоров'я учнів та професійний добробут вчителів.

Ступінь дослідженості проблеми. Створення психологічних умов – одна із провідних проблем у навчально-виховному процесі. Свого часу дану проблему досліджували визначні педагоги й психологи XIX – XXI століть, такі як Д. Локк, Ж.-Ж. Руссо, Й. Песталоцці, Г. Сковорода, В. О. Сухомлинський тощо.

Розкриттям сутності психологічних особливостей навчання і виховання займалися Ю.І. Машбиць, Б. Ф. Скінера, О.В. Скрипченко тощо.

Психологічні чинники розкриваються у працях В. В. Найчук, Т. В Іванова та інших.

Слід зазначити, що актуальність проблеми психологічної компетентності вчителя як психологічної умови підвищення ефективності навчально-виховного процесу змушується сучасними змінами у системі освіти. Адже, сьогодні в психології провідними є ті форми і методи освіти, що акцентують увагу не лише на учневі з урахуванням його інтересів, запитів і цінностей, як суб'єкта навчального процесу, а й на вчителів. Тому у надбаннях В.О. Сухомлинського, І. Д. Бех, Ж.-Ж. Руссо та інших педагогів розглядаються методи і засоби підвищення ефективності навчально-виховного процесу молодших школярів, особливо через реалізацію психологічних умов, зокрема психологічної компетентності педагога.

Хоча ця проблема не є новою, над її вирішенням продовжують працювати як теоретики, так і практики. На нашу думку, ефективне розв'язання цього питання полягає у впровадженні новітніх наукових досягнень у педагогічну практику та розвитку психологічної компетентності вчителів, що сприятиме

досягненню запланованих результатів – ефективності навчання та виховання як важливої складової конкурентоспроможного школяра.

Таким чином, необхідність розвитку психологічної компетентності, спрямованої на розвиток та підвищення ефективності навчально–виховного процесу, розв’язання суперечностей та відсутність досліджень, де б комплексно розглядалась ця проблема, обумовили вибір теми нашої роботи *«Психологічна компетентність вчителя як чинник підвищення ефективності навчально–виховного процесу у початковій школі»*.

Об’єкт дослідження: ефективність навчально–виховного процесу у початковій школі.

Предмет дослідження: психологічна компетентність вчителя як чинник підвищення ефективності навчально–виховного процесу у початковій школі.

Мета: теоретичне обґрунтування та експериментальне дослідження психологічної компетентності вчителя як чинника підвищення ефективності навчально–виховного процесу молодших школярів.

Завдання:

1. Розкрити сутність психологічних особливостей навчання і виховання вітчизняній та зарубіжній літературі.
2. Проаналізувати психологічні чинники, що впливають на ефективність навчально–виховного процесу у початковій школі.
3. Проаналізувати психологічну компетентність вчителів початкової школи.
4. Експериментально дослідити психологічну компетентність вчителя як чинника підвищення ефективності навчально–виховного процесу молодших школярів.
5. Розробити практичні поради розвитку психологічної компетентності вчителів початкової школи.

В основу дослідження була покладена **гіпотеза** про те, що на ефективність навчально–виховного процесу впливає психологічна компетентність вчителів початкової школи, а саме взаємодія на засадах емпатії, комунікабельності, стресостійкості, емоційності тощо.

Методи дослідження: теоретичні (аналіз, синтез, порівняння, систематизація); емпіричні (тестування, анкетування, спостереження).

Апробації дослідження: Апробовано в науковому журналі «Психологічні травелоги».

Структура роботи: робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (53 найменувань) та 4 додатків на 9 сторінках. Ілюстративний матеріал подано у 9 таблицях та 4 рисунках. Основний зміст роботи викладено на 61 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ПРОБЛЕМА ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ

1.1. Сутність психологічних особливостей навчання і виховання у вітчизняній та зарубіжній психології

У сучасному освітньому середовищі, яке швидко трансформується під впливом глобалізаційних процесів, психологічні аспекти навчання та виховання відіграють критично важливу роль у формуванні гармонійної особистості. Вони забезпечують розвиток когнітивних, емоційно-вольових і соціальних якостей учнів, сприяючи адаптації до змінних умов сучасного суспільства.

Аналіз вітчизняної та зарубіжної психології надає можливість виявити схожості та відмінності в підходах до навчання і виховання, розкрити закономірності впливу психологічних факторів на ефективність освітнього процесу. Актуальність психологічних аспектів у навчанні та вихованні. Зміни в соціально-культурному середовищі та технологічний прогрес висувають нові вимоги до освітніх стратегій, зокрема до врахування індивідуальних психологічних особливостей учнів. Ці аспекти впливають на:

- Формування мотивації до навчання. Важливо враховувати індивідуальні відмінності у навчальних стилях, інтересах і схильностях, що дозволяє підвищити залученість учнів до процесу.
- Розвиток емоційного інтелекту. Емоційно-вольові якості стають базовими для формування стійкості до стресу, здатності до співпраці та вирішення конфліктів.
- Інтеграцію соціокультурного компоненту. Різноманіття педагогічних підходів, заснованих на національних і культурних традиціях, сприяє збагаченню навчального процесу та вихованню толерантності у багатокультурному середовищі.

Досить велика кількість науковців, визначають навчання як систему дидактичних впливів, яка характеризується як зміст, методи, форми висвітлення навчального матеріалу з метою його засвоєння [14]. Навчанням задається своєрідний еталон засвоєння, обов'язковий для всіх учнів.

Різноманітність теоретичних підходів до розуміння природи навчання спричиняє наявність численних його визначень. Наприклад, Ю. І. Машбиць зазначає, що у вітчизняній та зарубіжній психології навчання трактується як: передача суспільного досвіду підростаючому поколінню; групова діяльність, яка охоплює викладання та учіння; комплексна діяльність з відтворення культури; або ж процес керування засвоєнням знань. Автор підкреслює, що всі ці підходи є прийнятними, оскільки вони відображають різні сторони навчального процесу. Водночас він застерігає від абсолютизації будь-якого з визначень, звертаючи увагу на недоречність вживання терміну «передача знань». На його переконання, знання, як ідеальні конструкції, не можуть бути передані безпосередньо, оскільки їх формування є результатом особистої активності кожної людини [28].

Г. С. Костюк, видатний вітчизняний науковець, обґрунтовував існування діалектичного взаємозв'язку між навчанням і розвитком. Він стверджував, що навчання має базуватися на рівні актуального розвитку дитини, одночасно орієнтуючись на її зону найближчого розвитку. Згідно з його думкою, чим вищим є рівень психічного розвитку дитини, тим складніші завдання вчитель може ставити перед нею в навчальному процесі. При цьому розвиток психіки розглядається як складний і багатогранний процес, який неможливо зводити виключно до результатів, що виникають під впливом навчання. [23].

Л.В. Занков розробив свою теорію, яка ґрунтується на теоретичних основах навчання, які мають характерний вплив на розвиток інтелектуальної, вольової, емоційної та мотиваційної сфер особливості, а також забезпечують її різнобічний розвиток та виховання [35].

Сучасна педагогічна психологія наголошує, що для кожного вікового періоду властивий певний провідний вид діяльності. Водночас важливо

забезпечувати розвиток усього спектра видів діяльності, що сприяють гармонійному розвитку особистості. Розуміння провідних видів діяльності допомагає педагогам і викладачам ефективніше використовувати їх у навчальному та виховному процесах.

Підкреслюючи важливість діяльності для розвитку особистості, деякі психологи розглядають спілкування як окремий вид діяльності. Водночас у дидактиці більш корисною є точка зору, яка виділяє спілкування як особливу складову розвитку людини поряд із пізнанням і працею. Таким чином, при аналізі процесу навчання слід враховувати не лише діяльнісний, але й комунікативний аспект.

У пізнання процесу і праці відбувається активне закріплення знань, тоді як створює спілкування сприятливі умови для цього закріплення та завдяки його активізації. Грамотно організоване пізнання, спілкування і праця виступають ключовими факторами ефективної функції [47].

Навчально-пізнавальна діяльність проводить внутрішні психічні процеси, які забезпечують засвоєння навчальної інформації здобувачами освіти. Відповідно до діяльнісного підходу, психологи наголошують, що план навчання є не просто засвоєння знань, а формування певних видів діяльності, де знання виступають складовим елементом цих діяльностей. Такий підхід до розвитку практичному розвитку знань і розвитку компетенції.

Розгляд навчання як колективної взаємодії між вчителем і учнями не дає повного уявлення про його психологічні механізми. Навчання є особливим видом групової діяльності, яка включає викладацьку діяльність педагога та пізнавальну діяльність учнів, що мають суттєві відмінності. Діяльність педагога носить практичний характер, тоді як діяльність учнів спрямована на теоретичне освоєння та пізнання. Відповідно, кожен учасник цього процесу вирішує різні завдання: вчитель концентрується на досягненні дидактичних цілей, а учні спрямовують свої зусилля на опанування навчального матеріалу.

Ю. І. Машбиць підкреслює, що структура навчання є цілісною системою, яка об'єднує діяльність педагога та учнів у єдиний процес. Кожен компонент

цього процесу взаємопов'язаний, оскільки навчальна діяльність учителя виступає засобом управління учбовою діяльністю учнів. Учений робить висновок, що навчання варто розглядати як процес управління учбовою діяльністю, адже саме такий підхід найточніше відображає психологічні аспекти цього явища.

Механізми навчання включають конструкти, які пояснюють взаємодію між навчальною діяльністю педагога і учбовою діяльністю учнів. Одним із ключових механізмів є механізм "довизначення задачі". Його суть полягає в тому, що зовнішній вплив вчителя трансформується в учбову задачу учня. Це відбувається, коли навчальні впливи набувають особистісної значущості для учня, активізуючи його цілі, мотивацію та попередній досвід. У такому разі учень перестає бути лише об'єктом управління і стає активним суб'єктом власної пізнавальної діяльності.

Важливо зазначити, що розуміння навчання як управління стосується лише тих аспектів діяльності педагога, які спрямовані на досягнення учнями поставлених цілей. Навчальний процес має задачну структуру, що включає послідовність розв'язання задач. Завдання педагога, або дидактичні задачі, тісно пов'язані з учбовими задачами учнів, оскільки їх розв'язання спрямоване на досягнення спільної мети навчання.

Суттєвим механізмом навчального процесу є рефлексивні відносини. Вони передбачають здатність педагога аналізувати власну діяльність, обирати оптимальні способи впливу, вирішувати педагогічні завдання, контролювати навчальний процес та створювати моделі особистісного розвитку учнів. Рефлексія також враховує, як учні сприймають учителя, що дозволяє краще налаштувати навчальний процес на потреби й цілі дітей.

Зворотний зв'язок є ще одним важливим механізмом. У залежності від підходу, його значення інтерпретується по-різному. Наприклад, у межах біхевіористичного підходу зворотний зв'язок визначається як підкріплення певної поведінки. Американський психолог Б. Ф. Скіннер у своїй оперантній

теорії наголошував, що підкріплення правильної реакції сприяє формуванню бажаної поведінки.

З іншого боку, когнітивна психологія розглядає зворотний зв'язок як комплексну інформацію, яка включає повідомлення про помилку, пояснення її причин і рекомендації щодо її виправлення. Цей підхід орієнтований не лише на корекцію, але й на розвиток мислення учня, стимулюючи його до самостійного пошуку та аналізу правильних рішень.

Таким чином, рефлексивні відносини та зворотний зв'язок є важливими механізмами, які забезпечують не лише ефективність навчання, але й сприяють гармонійному розвитку учнів через усвідомлення своїх дій і результатів [49].

Психологи по-різному оцінюють роль зворотного зв'язку як механізму регуляції учіння. Одні дослідники вважають, що процес розуміння є основним психологічним регулятором учіння, тоді як механізм зворотного зв'язку сприяє формуванню стереотипних моделей поведінки, які базуються на наслідуванні зразків. Інші ж дослідники не надають зворотному зв'язку універсального значення, вважаючи його важливим для процесів мислення, але недостатнім для забезпечення повноцінної саморегуляції цього процесу.

Для ефективного застосування зворотного зв'язку у навчальному процесі вчителю необхідно розрізнити два його види: зовнішній і внутрішній. Зовнішній зворотний зв'язок пов'язує учбову діяльність учня з діяльністю вчителя, створюючи основу для взаємодії. Внутрішній зворотний зв'язок, натомість, інформує учня про результати його власної діяльності, допомагаючи йому оцінювати свій прогрес і коригувати дії.

Розглядаючи навчання як систему, яка включає навчальну діяльність вчителя та учбову діяльність учнів, можна чітко розмежувати поняття навчання, учіння та засвоєння знань. Учіння, за С.Л. Рубінштейном, є процесом трансформації зовнішніх умов через внутрішні механізми суб'єкта пізнання. Це діяльність, яка може здійснюватися в різних формах, таких як праця чи гра, і включає як засвоєння досвіду, так і розвиток особистісних якостей суб'єкта. Учіння характеризується варіативністю рівня активності та може мати не лише

пізнавальну, а й формувальну спрямованість, сприяючи становленню особистості [42].

Процес засвоєння знань, умінь і навичок має відмінності від учіння. Учіння не лише спрямоване на засвоєння досвіду, але й передбачає формування особистості, розвиток форм поведінки та вироблення індивідуальних рис. Засвоєння досвіду, подібно до учіння, може відбуватися у різних видах діяльності, але з різним рівнем активності пізнавальних процесів. Воно також може включати прийняття готових знань без виявлення самостійності у їх систематизації, класифікації та узагальненні [15].

Учбова діяльність, що включає процеси засвоєння, здійснюється за умови, якщо ці процеси мають форму цілеспрямованого перетворення навчального матеріалу чи задач. Як і будь-яка діяльність у загальному розумінні, учбова діяльність складається з низки компонентів, кожен із яких має свій предметний зміст. Особливістю учбової діяльності є творча переробка матеріалу учнем, яка передбачає активне перетворення навчальних впливів [12].

Правильно організоване учіння передбачає створення умов для ефективної учбової діяльності учнів. Основні принципи організації цієї діяльності включають:

- формування у школярів внутрішньої мотивації до оволодіння знаннями, яка базується на їхніх потребах і прагненнях;
- постановку перед учнями таких задач, які спонукатимуть до експериментування та активного освоєння матеріалу;
- забезпечення умов для повноцінного виконання учнями навчальних дій і операцій;
- розвиток теоретичної свідомості та мислення;
- сприяння гармонійному формуванню особистісних якостей школярів.

Таким чином, організація учбової діяльності є ключовим чинником, що визначає ефективність навчального процесу, сприяючи не лише засвоєнню знань, але й всебічному розвитку учнів як особистостей.

Виховна діяльність молодших школярів є однією з фундаментальних функцій суспільства. У контексті економічного та національно-духовного відродження України її значення важко переоцінити. Без виховання нової особистості, здатної відповідати викликам сучасного суспільства, неможливе повноцінне оновлення країни [60].

Виховання є основою внутрішньої сутності навчання і базується на трьох ключових компонентах:

- Діяльність;
- Спілкування;
- Взаємини.

Одним із центральних завдань психології виховання є вивчення механізмів формування особистості, які забезпечують трансформацію виховних вимог суспільства у внутрішні регулятори поведінки і діяльності дитини [38]. Згідно з науковими підходами, метою виховання є формування активної, морально стійкої особистості, здатної до добродійної діяльності [49].

Аналіз психологічних механізмів виховання показує, що формування морально-вольової сфери включає розвиток моральної свідомості, уявлень, понять, переконань, почуттів і звичок, а також способів поведінки, які визначають ставлення до інших людей і суспільства загалом. У цьому процесі психологія виховання вивчає закони формування підростаючої особистості, принципи та умови ефективного виховного процесу на різних етапах вікового розвитку.

Як зазначають О. В. Скрипченко та Л. В. Долинська, сучасна ситуація у вихованні характеризується деструктивними впливами середовища. Відповідно, виховна система має спрямовувати зусилля на розвиток у школярів здатності протистояти цим негативним впливам. Завдання педагога полягає в тому, щоб навчити дітей знаходити баланс між опором і адаптацією до умов реального життя [40].

Дослідження також підтверджують, що взаємини школярів у колективі, їхнє ставлення до оточуючої дійсності та власна самооцінка безпосередньо

залежать від якості взаємин між учителем і учнем. Це ще раз наголошує на вирішальній ролі особистості вчителя у навчально-виховному процесі. Учитель не лише передає знання, але й формує моральні та соціальні якості школярів, що забезпечує гармонійний розвиток особистості.

Слід зазначити, у психології виокремлюються основні наукові уявлення про значення навчання і виховання в становленні особистості (див. таблиця 1.1.) [11]

Таблиця 1.1 - Наукові уявлення про значення навчання і виховання в становленні особистості

Наукові уявлення	Значення навчання і виховання
Психоаналіз	Вивчення природи несвідомої мотивації поведінки та спрямування її на альтруїстичний самовираз (Г. А. Грін) є важливим аспектом виховного процесу. Значну увагу також приділяють зменшенню втомлюваності й запобіганню сповільненню психічного розвитку (М. Клейн).
Біхевіоризм	Особливе місце у вихованні займає створення системи стимулів, які сприяють навчально-виховному процесу (Дж. Уотсон), а також розробка дієвої системи «заохочення – покарання», що забезпечує корекцію поведінки та досягнення виховних цілей (Б. Скіннер). У цьому контексті американська педагогіка вирізняється розумінням виховання як складової частини програмованої соціальної системи
Екзистенційно-гуманістичний підхід	Основна мета виховання полягає у формуванні в людини здатності творити із себе особистість, розвиваючи її індивідуальність і відповідальність (Ф. Калгрэн).

Розглянуті положення свідчать про важливість індивідуального підходу у навчальному процесі, який сприяє розвитку активності та творчості

учнів. Особливу роль у цьому відіграє нейродинамічний стереотип поведінки та діяльності. Науковець Я. Стреляу модифікує впливи навчального та виховного середовища, забезпечуючи умови для ефективного засвоєння знань і формування особистісних якостей кожного учня [24].

Таким чином, у вітчизняній психології навчання і виховання розглядаються як взаємопов'язані процеси, які впливають на всебічний розвиток дитини. Ці процеси враховують її соціальне оточення, культурні особливості та традиції. У той же час, зарубіжна психологія приділяє більше уваги розвитку когнітивних і афективних аспектів через стимулювання самостійної активності дитини. Попри певні відмінності, обидві традиції сходяться на тому, що важливими складовими успішного навчально-виховного процесу є:

- емоційна підтримка;
- індивідуальний підхід до особистості дитини;
- активне залучення учнів до їхнього власного розвитку.

Поєднання цих підходів дає змогу забезпечити гармонійний розвиток дитини, враховуючи її унікальні можливості та потреби.

1.2. Психологічні чинники, що впливають на ефективність навчально–виховного процесу у початковій школі

Нові виклики шкільної освіти в Україні, орієнтовані на гуманізацію та демократизацію навчально-виховного процесу, визначають актуальні пріоритети у навчанні та вихованні. Основна мета полягає у формуванні ініціативної, творчої та раціонально мислячої особистості, здатної ефективно діяти в умовах стрімкого розвитку науки, технологій і виробництва. У сучасну епоху комп'ютеризації та глобальних змін в усіх сферах життя важливо враховувати незворотність демократичних трансформацій, що торкаються і освітньої системи [17].

Сучасні діти відрізняються від попередніх поколінь у своїх потребах, цінностях та сприйнятті світу, тому традиційні підходи до навчання й виховання вимагають суттєвих змін. Те, що вважалося ефективним у минулому, може втратити свою актуальність сьогодні. Саме тому проблема підвищення ефективності навчально-виховного процесу набуває дедалі більшої значущості, привертаючи увагу не лише педагогів, а й психологів.

Сучасна освіта має не тільки забезпечувати академічну підготовку, але й сприяти формуванню адаптивної, соціально зрілої особистості, здатної відповідати на виклики швидко змінюваного світу. Це потребує впровадження інноваційних підходів до навчання, врахування психологічних особливостей дітей та створення сприятливих умов для розвитку їхнього потенціалу.

Ефективність навчання визначається як відношення отриманого результату до витрат на його досягнення [10]. У дидактиці поняття «ефективність навчання» базується на розумінні сутності цього процесу. Ефективне навчання передбачає організацію та методичку, що стимулюють активну пізнавальну діяльність усіх учнів [29].

Ефективність навчального процесу визначається взаємодією зовнішніх (а саме, соціально-психологічних) та внутрішніх (психологічних) умов і факторів. Їхнє поєднання створює специфічний механізм, який опосередковує результативність навчання (див. таблиця 1.2.) [12].

Таблиця 1.2 - Механізми ефективного навчання

<p>Постановка педагогом навчальних завдань (задач)</p>	<p>Механізм навчання полягає в трансформації зовнішнього навчального впливу в навчальне завдання, яке спрямовує діяльність учня. Цей процес забезпечує набуття навчальними впливами особистісного сенсу для учня, активізуючи його цілі, мотиви та досвід.</p>
<p>Зворотний зв'язок</p>	<p>Під час навчального процесу вчитель повинен володіти інформацією про рівень засвоєння знань, формування вмінь і навичок, а також про розвиток учня як особистості та активного суб'єкта навчання. Особливо важливо розрізняти два види зворотного зв'язку: Зовнішній – установлення зв'язку між навчальною</p>

<p>Постановка педагогом навчальних завдань (задач)</p>	<p>Механізм навчання полягає в трансформації зовнішнього навчального впливу в навчальне завдання, яке спрямовує діяльність учня. Цей процес забезпечує набуття навчальними впливами особистісного сенсу для учня, активізуючи його цілі, мотиви та досвід.</p>
	<p>діяльністю учня і впливами з боку вчителя. Внутрішній – інформування учня про результати його діяльності, що сприяє самоконтролю та самовдосконаленню.</p>
<p>Рефлексія вчителя і учнів</p>	<p>Учитель також має постійно аналізувати та відображати власні дії, спрямовані на вибір оптимальних навчальних впливів, розв'язання педагогічних завдань, контролювання та корекцію діяльності учня. Важливим є створення вчителем моделі розвитку особистості учня, яка враховує його індивідуальні особливості, поведінку і потенціал.</p>
<p>Підкріплення</p>	<p>Підкріплення є важливим механізмом навчання, який сприяє формуванню правильної поведінки учнів. Кожна коректна відповідь, думка чи дія повинні підкріплюватися, що може бути здійснено як учителем, так і самим класом. Водночас неправильні дії або міркування не мають отримувати позитивного підкріплення, що дозволяє уникати їх закріплення у поведінці.</p>

На результативність навчання впливає також тип навчання, який залежить від характеру прямого чи непрямого результату. Це зумовлюється тим, наскільки засвоєна дія стає прямим результатом навчального процесу.

Успішне формування розумових дій базується на використанні орієнтувальної основи діяльності (ООД). ООД – це система орієнтирів та інструкцій, які допомагають учням виконувати засвоювані дії [37]. Цей компонент дозволяє структурувати процес навчання, забезпечуючи учням чітке уявлення про те, як виконувати завдання, і сприяє розвитку їхніх когнітивних умінь та навичок.

Таким чином, ефективність навчання залежить від його організації, використання механізмів підкріплення та врахування індивідуальних орієнтирів учнів, що разом забезпечують цілісний підхід до розвитку особистості [37].

На основі орієнтувальної основи навчання, О.П. Сергеєнкова, О.А. Столярчук, О.П. Коханова та О.В. Пасєка виокремлюють три основні типи:

- навчання, яке спрямоване на результат, якого є виконавча частина способу дії;
- навчання, що забезпечує орієнтування учня у виконавчій частині дії;
- навчання, яке формує здатність учня до глибокого аналізу завдань [20].

Тип 1: навчання, що формує лише виконавчу частину способу дії: у цьому типі навчання учням надається обмежена система вказівок та орієнтирів, необхідних для виконання завдань. Процес пояснення дії обмежується її одноразовою демонстрацією та коротким словесним описом. У таких умовах учні вчать діяти методом спроб і помилок. Отримані знання та вміння часто є поверхневими, а сформовані дії – недостатньо усвідомленими. Це знижує здатність учнів переносити знання на нові об'єкти чи адаптувати їх до інших ситуацій.

Учні самостійно намагаються зрозуміти суть завдання, однак через відсутність належної підтримки це часто призводить до неправильного узагальнення. Вони можуть використовувати однаковий спосіб для розв'язання завдань, що суттєво різняться за структурою. Такий підхід не сприяє розвитку рефлексії, самоконтролю чи саморегуляції, а помилки, якщо і помічаються, то залишаються неусуненими, оскільки учні повторюють ті самі дії, не шукаючи альтернативних способів.

Тип 2: навчання, спрямоване на орієнтування у виконавчій частині дії: цей тип навчання передбачає надання учням повної орієнтувальної основи діяльності, де кожна операція чітко співвіднесена з умовами її виконання. Завдяки цьому знижується вплив несуттєвих змін у завданнях, розширюється сфера застосування знань та умінь, і учні більш раціонально витрачають свої ресурси – час, зусилля та матеріали.

Учням пропонуються детальні алгоритми й інструкції, які дозволяють зрозуміти, як саме виконувати дію та знаходити способи її реалізації в різних ситуаціях. Однак перед школярами постає завдання правильно конструювати

орієнтувальну основу дії, що потребує значної когнітивної активності. Такий підхід сприяє формуванню системного мислення і дозволяє учням легше адаптуватися до нових викликів у навчанні [34].

Навчання, результатом якого є власне орієнтування учня, сприяє його здатності глибоко аналізувати ситуацію. У цьому випадку необхідно вводити додатковий зміст навчання та залучати складніші розумові операції. Учень самостійно формує орієнтувальну основу діяльності, спираючись на засвоєний загальний метод. Оволодіння такими способами дій передбачає засвоєння принципів структурування навчального матеріалу, а також розвиток умінь аналізувати, що дозволяє визначати ці принципи в завданнях, які пропонуються для навчання [19].

Тип 3: за допомогою вчителя учень самостійно розробляє систему розумових дій, які відповідають змісту навчального матеріалу, враховуючи специфіку навчальної діяльності (структуру, рівень її сформованості). На відміну від перших двох типів навчання, цей підхід базується на ретельному аналізі умов задачі та цілеспрямованому пошуку її розв'язання.

Учні молодшого шкільного віку позбавляються обмежень поверхового аналізу та не використовують метод спроб і помилок. Вони починають з детального дослідження об'єктів, які входять до умов завдання, співставляють відомі та невідомі величини, а також самостійно визначають необхідні властивості об'єктів для розв'язання задачі [1]. Такий підхід дозволяє уникнути шаблонності у вирішенні задач. Учні самостійно знаходять шляхи розв'язання, оцінюючи їх ефективність і оптимальність.

Отже, тип навчання впливає на рівень активності школярів у навчальному процесі та його результати. Кожен тип навчання характеризується різним рівнем ефективності та результативності.

У психології було запропоновано кілька підходів до організації ефективного процесу засвоєння знань. Наприклад, В. В. Найчук і Т. В. Іванов відзначають, що психологи по-різному трактують цю проблему. Зокрема, Д. Н. Богоявленський акцентував увагу на важливості аналітико-синтетичної

діяльності, порівнянь, асоціацій і узагальнень, які базуються на конкретних даних. Він також підкреслював значення самостійного пошуку ознак понять, які засвоюються, і способів розв'язання нових завдань у процесі навчання [27].

Н. О. Менчинська, зі свого боку, зосереджувалася на розвитку здатності до навчання. Вона включала в це поняття такі якості, як узагальненість мислення, його економічність, змістовну пам'ять, а також зв'язок між наочно-образними і абстрактними компонентами мислення. На її думку, розвиток цих якостей у процесі навчання сприяє вдосконаленню здібностей до навчання, що в свою чергу забезпечує ефективніше засвоєння знань загалом.

Д. Б. Ельконін і В. В. Давидов досліджували альтернативні шляхи засвоєння, які передбачали створення узагальнень не через традиційний підхід – від часткового до загального, – а шляхом ознайомлення учнів із більш загальними теоретичними положеннями (змістовими абстракціями). Це дозволяло учням дедуктивно виводити конкретні властивості та знання про предметні явища [51].

П. Я. Гальперін і Н. Ф. Тализіна запропонували структуру циклу засвоєння, яка включає п'ять етапів, спрямованих на поступовий перехід дій із зовнішнього плану до внутрішнього, тобто процес інтеріоризації. Водночас їхня концепція більше відповідає пояснювально-ілюстративному навчанню, ніж проблемному, яке не завжди починається з предметного сприйняття, а може стартувати з розв'язання логічних завдань у словесній формі [48].

Ефективний процес навчання має розпочинатися з добре продуманого вступу, який створює позитивну установку на діяльність. З точки зору психології, установка – це внутрішня готовність людини до певного сприйняття ситуації та дій у ній. Вона формується дуже швидко та зазвичай неусвідомлено в момент першого контакту з новою ситуацією [39]. У рамках навчального процесу така установка формується в перші хвилини уроку і може бути позитивною або негативною. У разі позитивної установки учні швидко включаються в навчання та, як правило, досягають успіху.

Існують дієві методи, які дозволяють учителю сформувати в учнів позитивну установку на урок:

- Передача позитивного настрою вчителя: демонстрація емоційної залученості, зацікавленості в результаті уроку, впевненості у своїх силах і в успіху дітей.
- Мотивація через чітке цілепокладання: ретельно продумане пояснення мети уроку та формування мотиваційної спрямованості [2].

Поняття "ефективність виховання" варто визначати, виходячи з розуміння сутності виховного процесу. Ефективне виховання охоплює комплексний процес формування особистості, створення умов для її фізичного, психологічного та соціального розвитку [18].

Вплив на учнів початкової школи буде результативнішим, якщо педагог використовуватиме цілеспрямовані та керовані психологічні механізми виховання, серед яких:

Переконання: методи, які допомагають інформації органічно інтегруватися в систему інтересів учня, сприяючи її прийняттю на особистісному рівні. Це може здійснюватися через спеціально розроблені педагогічні прийоми (цілеспрямоване переконання) або через інтуїтивні й спонтанні методи (стихійне переконання).

- Навіювання: вплив, спрямований на емоції, а згодом на розум і волю дитини, внаслідок чого сприйняття інформації стає некритичним і напівусвідомленим. Цей механізм базується на силі слова, яке, підкріплене емоційним забарвленням, може формувати певні моделі поведінки. Навіювання найбільш ефективно для молодших школярів, а його форми включають пряме, опосередковане, довільне та мимовільне впливи.
- Емоційне зараження: передача емоційних станів, таких як ентузіазм, радість чи занепокоєння, через безпосереднє спілкування. Ці емоції часто сприймаються автоматично та неусвідомлено.
- Наслідування: повторення учнями певних зовнішніх ознак, моделей поведінки чи вчинків, які вони спостерігають у вчителя або інших осіб.

Педагог має формувати приклад культури праці, демонструвати цінність трудової діяльності та повагу до людей, які працюють.

- Рефлексія: здатність учнів аналізувати власну поведінку, мотиви діяльності та закономірності свого існування в суспільстві. Рефлексія також включає здатність до самосприйняття через призму взаємин із партнером по спілкуванню, сприяючи самовихованню та розвитку [4].

Здібності молодших школярів до участі в навчально-виховному процесі, які включають інтелектуальні властивості особистості та риси мислення, що визначають результативність їхньої діяльності, становлять сукупність внутрішніх чинників цього процесу. Передумовами є:

- Розвиток довільної уваги, що проявляється у зосередженості, стійкості, здатності до розподілу й переключення уваги.
- Змістовність сприйняття навчального матеріалу, яка включає швидкість, глибину розуміння та спостережливість.
- Рівень розвитку довільної логічної пам'яті, що охоплює механічне чи усвідомлене запам'ятовування, використання прийомів довільного запам'ятовування, міцність і швидкість запам'ятовування, легкість відтворення інформації, а також індивідуальні особливості пам'яті.
- Розвиток мислення, зокрема здатність розрізняти суттєві та другорядні риси явищ і предметів, засвоювати загальні та абстрактні поняття, робити порівняння, узагальнення, самостійні висновки й знаходити способи розв'язання завдань.
- Розвиток уяви, яка виявляється в багатстві репродуктивної та творчої уяви в різних аспектах навчальної діяльності.
- Мотивація до навчання, яка визначає ставлення школярів до навчального процесу.
- Навички організації навчальної діяльності, такі як дотримання режиму, самостійна робота з підручниками, заучування матеріалу, самоконтроль і самооцінювання, складання планів і конспектів.

- Оволодіння метакогнітивними стратегіями та здатність їх застосовувати [36].

Отже, розуміючи основні психологічні умови навчання й виховання, а також враховуючи вплив внутрішніх і зовнішніх чинників на навчально-виховний процес, педагог має змогу активно впливати на його перебіг, забезпечуючи досягнення високої ефективності.

Таким чином, проаналізувавши вище зазначені психологічні умови підвищення ефективності навчально-виховного процесу, ми визначили, на нашу думку, найефективніші:

- психологічна компетентність вчителя початкових класів;
- розвиток навчальної мотивації на уроці (мотив–потреба–діяльність);
- емоційні аспекти навчально-виховного процесу;
- створення в школі морально-психологічного клімату поваги до знань;
- підвищення емоційності виховних заходів;

Отже, психологічні умови, які сприяють ефективності навчання та виховання молодших школярів, включають мотивацію, емоційний клімат, індивідуальний підхід, розвиток пізнавальних процесів, саморегуляцію, комунікативні навички, соціалізацію, формування самооцінки та організацію середовища.

Всі ці фактори мають бути гармонійно поєднані для створення максимально ефективного навчального середовища. Крім того, емоційна атмосфера в класі може підсилювати або, навпаки, гальмувати навчання. Важливу роль відіграє емоційна підтримка з боку вчителя, яка сприяє формуванню позитивного ставлення до навчання [50].

Також варто відзначити значення диференційованого підходу, який враховує індивідуальні особливості учнів [46].

1.3. Психологічна компетентність вчителя початкової школи

Постійні зміни на педагогічному рівні повинні сприяти якнайкращому задоволенню індивідуальних потреб учнів. Проте через зростання вимог зростає і тиск, як з боку викладачів, так і з боку учнів. Стрес, загальні труднощі з навчанням і медичні проблеми з навчанням більше не є чужими словами в повсякденному шкільному житті. Тим більше важливо, що педагоги вже не просто передають знання, а й підтримують учнів та батьків на психологічному рівні [33]. Але наскільки добре вони підготовлені до цього складного завдання і чого учні та батьки можуть очікувати від «вчителя як працівника розвитку»?

Сучасний педагог має відповідати вимогам, які включають широкий спектр спеціальних і професійних навичок, насамперед пов'язаних із його психологічною підготовкою. У процесі професійної діяльності педагог зустрічається з необхідністю не лише передавати знання, а й навчати способів їх отримання, організовувати навчальну діяльність учнів та студентів. Він повинен будувати освітній процес як систему, що сприяє самопроектуванню, розвитку багатовимірної свідомості, здатності до самовизначення, а також формуванню технік розуміння, мислення, дій та рефлексії.

Особливість педагогічної професії полягає у створенні умов для розвитку особистості та її освіти, а фундамент педагогічної підготовки становлять знання з психології, що розкривають сутність людини та закономірності її розвитку. Це підкреслює важливість підвищення рівня психологічної обізнаності педагога, оскільки освітній процес, спрямований на розвиток різноманітних здібностей учнів, потребує творчого підходу, основою якого є психологія та педагогіка розвитку.

Сучасний учитель повинен володіти не лише знаннями свого предмета, але й розуміти особливості його засвоєння учнями. Він має формувати у школярів прагнення до опанування метазнань (знань про знання) та інших важливих навичок.

Таким чином, професійна компетентність учителя охоплює не лише предметні та методичні знання, а й професійні аспекти, які стосуються розуміння змісту педагогічної діяльності, основ її методики, розвитку педагогічних і психологічних наук, а також професійної підготовки.

Професійна компетентність педагога – це комплекс особистісних характеристик, загальної культури, кваліфікаційних знань і методичної майстерності, які у поєднанні забезпечують досягнення оптимального результату в педагогічній діяльності.

Включення психологічної складової до структури педагогічної освіти та посилення психологічної компетентності педагогів є надзвичайно важливими. Ця необхідність не потребує додаткових доказів, адже педагоги завжди підтримували ідеї застосування психологічних підходів у практичній діяльності.

Першими, хто інтуїтивно усвідомив важливість психологічних знань у навчально-виховному процесі, були педагоги. Саме завдяки їхньому використанню психологічних підходів педагогічні системи, розроблені такими видатними мислителями, як Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо, Й. Песталоцці, Г. Сковорода, К. Ушинський, В. Сухомлинський, здобули світове визнання і зберегли свою актуальність для наступних поколінь. Надалі науковці-психологи дослідили соціалізуючі, виховні та інші функції цих систем, а також механізми їх впливу на психічний розвиток. У той час багато фахівців з психології переконували, що педагоги повинні мати ґрунтовні знання з психології та відповідні компетенції [5].

На думку Л. Г. Подоляка та В. І. Юрченка, психологічна компетентність педагога проявляється у змісті та формах психолого-педагогічного впливу на учнів у процесі навчання і виховання.

Дослідження свідчать, що психологічна культура вчителя початкових класів є інтегративною якістю, яка поєднує особистісні та професійні характеристики. Її розвиток у педагогічній діяльності зумовлений низкою детермінуючих чинників, таких як: розуміння рушійних сил особистісного

розвитку учнів; усвідомлення важливості психологічної культури як складової професійної компетентності; а також зовнішні соціально-психологічні й внутрішні особистісні умови, що сприяють її формуванню.

На основі теоретичного аналізу ідей і концепцій таких вчених, як Б. Г. Ананьєв, Г. О. Балл, І. Д. Бех, І. А. Зязюн, О. М. Леонтєв, а також визначення змісту психологічної культури вчителя (І. Д. Бех, В. І. Войтко, О. В. Проскура), розроблено концептуальну структурно-функціональну модель розвитку психологічної компетентності вчителя початкових класів. Ця модель враховує три взаємопов'язані виміри: змістовно-особистісний, діяльнісний і генетично-віковий [13]. Слід зазначити, щоб досягти успіху у психологічній компетентності вчителя початкової школи, потрібно максимально поєднувати нище наведені виміри.

Ми дійшли висновку, що психологічна компетентність — це здатність вчителя ефективно застосовувати психологічні знання та навички для підтримки розвитку учнів, створення сприятливої навчальної атмосфери та вирішення педагогічних завдань.

Вчитель з високим рівнем психологічної компетентності вміє зацікавити учнів, використовуючи різноманітні методи, включаючи ігрові форми, диференційовані завдання та творчі підходи. Він створює умови, де навчання сприймається як цікавий і корисний процес, а не як обов'язок.

Психологічно компетентний учитель розвиває в учнів вміння самостійно мислити, оцінювати свої результати та працювати над помилками. Це закладає основу для саморегуляції в навчанні.

Щодо виховної діяльності слід зауважити, що виховання у початкових класах має важливий психологічний аспект, оскільки вчитель часто виступає не лише як носій знань, але і як модель для наслідування [26].

До прикладу, вчитель, який володіє психологічною компетентністю, створює емоційно безпечне середовище, де діти можуть відкрито висловлювати свої почуття, не боячись осуду. Це сприяє формуванню довіри та почуття психологічного комфорту, що важливо для гармонійного розвитку особистості.

Психологічно компетентний вчитель допомагає дітям розвивати комунікативні навички, вирішувати конфлікти та вчитися співпрацювати. Він активно формує позитивні взаємини між учнями, стимулюючи колективну роботу і взаємодопомогу.

Вчитель із високим рівнем психологічної компетентності є моральним наставником для учнів, допомагає їм формувати моральні цінності, розуміти етичні норми поведінки, вчить співпереживанню та відповідальності.

Початкова школа є періодом адаптації дитини до нових умов навчання та соціальної взаємодії. Вчитель, який володіє психологічною компетентністю, грає ключову роль у цьому процесі:

- Зменшення рівня стресу у дітей: учні початкових класів часто відчувають стрес через нові вимоги та соціальні взаємодії. Психологічно підготовлений вчитель допомагає знизити цей стрес, підтримуючи дітей емоційно та допомагаючи їм адаптуватися до шкільного середовища.
- Розвиток емоційної стабільності: вчитель сприяє розвитку емоційного інтелекту дітей, навчаючи їх розуміти власні емоції та керувати ними. Це дозволяє дітям легше долати труднощі та впевнено відчувати себе в новому середовищі [9].

Отже, психологічна компетентність характеризується як системна властивість особистості де закладено декілька компонентів психологічної компетентності, такі як: рефлексія, саморегуляція, емпатія, експресивність, а також механізми, що забезпечують функціонування і розвиток цієї властивості[43].

Описуючи поняття психологічної компетентності, слід зазначити, що успішність навчального процесу значною мірою залежить від здатності вчителя аналізувати психологічні аспекти управління діяльністю учнів, прогнозувати результати педагогічного впливу та враховувати психологічні чинники педагогічної діяльності. Одним із ключових компонентів професійної майстерності педагога є його вміння проводити психологічний аналіз і самоаналіз уроку [30].

Володіння знаннями про психологічні закономірності навчання та виховання, а також розуміння впливу психологічних чинників на урок, дозволяють вчителю підвищувати ефективність своєї роботи. Це забезпечує можливість аналізувати причини невдач, розрізняти випадкові успіхи та прогнозовані результати, визначати напрями розвитку учнів, а також коригувати власну поведінку під час уроків.

Психологічна компетентність вчителя є багатовимірною категорією, яка охоплює знання, навички та особисті якості, що дозволяють ефективно працювати з дітьми молодшого шкільного віку. Це критично важливий фактор, який впливає на успішність як навчального, так і виховного процесу. Уміпідкреслюємо, що саме вчитель, завдяки своїй психологічній підготовці, здатен створювати умови для всебічного розвитку учнів, формувати в них бажання вчитися та допомагати їм ставати соціально зрілими і морально відповідальними особистостями. Визначаючи ключові аспекти психологічної компетентності, ми вказуємо такі, які є умовою підвищення ефективності навчально-виховного процесу у початковій школі, зокрема:

- соціально-психологічна компетентність у сфері міжособистісного спілкування;
- диференційно-психологічна компетентність у розумінні мотивів, здібностей і спрямувань учнів;
- аутопсихологічна компетентність у сфері усвідомлення власних переваг і недоліків як у професійній діяльності, так і в особистісному розвитку [23].

Отже, психологічна компетентність вчителя включає кілька ключових компонентів: знання психології дітей, комунікативні навички, емоційну регуляцію, рефлексивність і здатність до адаптації в навчальному процесі.

Висновки до розділу

У вимірі сьогодення гостро постає проблема підвищення ефективності начально-виховного процесу у початковій школі. Нами було здійснено всебічний аналіз ролі психологічної компетентності вчителя початкових класів

у підвищенні ефективності навчання та виховання учнів. Встановлено, що психологічна компетентність є важливою умовою успішної педагогічної діяльності, яка забезпечує індивідуальний підхід до дітей, розвиток їхніх когнітивних і соціальних навичок, а також створення позитивної навчальної атмосфери. Аналіз як вітчизняної, так і зарубіжної психологічної літератури підтвердив значимість психологічної підготовки вчителя для розвитку молодших школярів.

Узагальнюючи результати аналізу, представленого в цьому розділі, можна зробити висновок, що психологічні аспекти навчання і виховання є важливою складовою сучасної освітньої практики. Аналіз вітчизняної та зарубіжної літератури показав, що психологічні особливості навчання і виховання мають універсальний характер, однак можуть відрізнятися в залежності від культурних та національних особливостей. Це дозволяє краще зрозуміти підходи до навчання, що використовуються у різних освітніх системах.

Психологічні чинники, такі як мотивація, емоційний клімат, когнітивні особливості учнів, значно впливають на ефективність навчально-виховного процесу у початковій школі. Виявлення цих чинників і розуміння їхньої ролі допомагає вдосконалити педагогічні методи і підходи, що сприяють гармонійному розвитку учнів.

Ми встановили, що успішність навчально-виховного процесу в початковій школі значною мірою залежить від здатності педагога аналізувати психологічні особливості управління діяльністю учнів, передбачати наслідки педагогічних впливів та враховувати психологічні аспекти своєї діяльності. Важливою складовою професійної майстерності вчителя є його здатність проводити психологічний аналіз та самооцінку навчально-виховного процесу. Знання педагогом психологічних закономірностей навчання та виховання, а також усвідомлення психологічних факторів, що впливають на урок, допомагають підвищити ефективність навчання, виявити причини невдач, розрізнити випадкові успіхи від очікуваних результатів, а також прогнозувати розвиток учнів, здійснювати самоаналіз і коригувати власну поведінку під час уроку.

Нами було здійснено всебічний аналіз ролі психологічної компетентності вчителя початкових класів у підвищенні ефективності навчання та виховання учнів. Встановлено, що психологічна компетентність є важливою умовою успішної педагогічної діяльності, яка забезпечує індивідуальний підхід до дітей, розвиток їхніх когнітивних і соціальних навичок, а також створення позитивної навчальної атмосфери. Аналіз як вітчизняної, так і зарубіжної психологічної літератури підтвердив значимість психологічної підготовки вчителя для розвитку молодших школярів. Таким чином, розвиток психологічної компетентності є необхідною умовою підвищення якості навчання в початковій школі.

На основі аналізу теоретичних джерел і практичних досліджень встановлено, що психологічно підготовлений учитель здатен не лише ефективніше передавати знання, але й створювати умови для всебічного розвитку дитини. Зокрема, психологічна компетентність вчителя допомагає враховувати індивідуальні особливості учнів, мотивувати їх до навчання, підтримувати позитивний емоційний клімат у класі та формувати важливі соціальні навички.

Отже, вищезазначене, свідчить про психологічну компетентність вчителя початкових класів як одного із провідного чинника підвищення ефективності начально-виховного процесу у початковій школі.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ВИВЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ЯК ЧИННИКА ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

2.1 Організація та методика дослідження

Проаналізувавши теоретичну частину психологічної компетентності вчителів початкової школи як чинника підвищення ефективності навчально-виховного процесу, ми здійснили емпіричний етап нашого дослідження на базі Гімназії №22 Хмельницької міської ради за допомогою батареї діагностичних методик. У діагностиці взяли участі 24 педагоги початкової школи, це як класні керівники, так і вчителі предметними початкових класів. Вік досліджуваних від 22 до 54 років. Педагогічний стаж наступний: 1-5 років – 3 осіб, 6-15 років – 12 людей, 16-25 років – 7 осіб, 25-32 роки – 2 педагоги. Із них лише 3 чоловіків-педагогів.

Визначення психологічної компетентності вчителя початкових класів є важливим кроком у дослідженні ефективності його педагогічної діяльності. Існує кілька підходів та методик, які допоможуть оцінити рівень психологічної компетентності вчителя. Нами визначені та використані наступні методики:

- Діагностика рівня емпатійних здібностей (В. В. Бойко).
- Методика діагностики рівня емоційного вигорання.
- Методика оцінки стресостійкості та соціальної адаптації Холмса та Раге.
- Тест на виявлення комунікабельності В.Кан-Калік і М.Нікандров.

Розглянемо методики нашого емпіричного дослідження. Перша методика, яку ми використали «Діагностика рівня емпатійних здібностей» (В. В. Бойко), з метою дослідження виявив емпатії — здатності особистості співпереживати проблемам інших людей. Методика для осіб старше 18 років, без обмежень за професійним спрямуванням. Згідно інструкції, наведено 36 запитань, на які потрібно відповісти «+», «-».

Обробка даних та інтерпретація результату здійснюється наступним чином. Підраховується кількість правильних відповідей (відповіді до «ключа») за кожною шкалою, а потім визначається сума оцінка (див. таблиця 2.1).

Таблиця 2.1 – «Ключ» до діагностики рівня емпатійних здібностей

1. Раціональний канал емпатії:	+ 1, + 7, -13, + 19, +25, -31;
2. Емоційний канал емпатії:	-2, +8, -14, +20, - 26, +32;
3. Інтуїтивний канал емпатії:	-3, +9, +15, +21, +27, - 33;
4. Установки, які сприяють емпатії:	+4, -10, -16, -22, -28, -34;
5. Здатність до емпатії:	+ 5, -11, - 17, - 23, -29, -35
6. Ідентифікація в емпатії:	+6, +12, +18, - 24, + 30, -36

Аналіз підлягають показникам окремих шкал і загальної оцінки рівня емпатії. Оцінки на шкалі можуть складатися від 0 до 6 балів і відображати важливість пев

Національний канал емпатії передбачає фокусування уваги, сприйняття та мислення на внутрішньому стані, проблемах чи поведінці іншої людини. Цей канал базується на природному інтересі особистості, що відкриває можливості для емоційного та інтуїтивного її розуміння. Важливо зазначити, що раціональний компонент емпатії не має чіткої логіки чи конкретної мотивації. Людина звертає увагу на свою сутність, що дозволяє емпатичному сприймати її індивідуальність

Емоційний канал емпатії - цей канал характеризує здатність налаштуватися на емоційну хвилю інших, співпереживати їм та розділяти їхні емоції. Завдяки емоційній чутливості емпатуючий може глибше зануритися у внутрішній світ партнера, зрозуміти його стан, передбачити реакції та впливати на них. Співучасть та співпереживання слугують своєрідним містком між емпатуючим і емпатованим, формуючи емоційний зв'язок.

Інтуїтивний канал емпатії - даний аспект емпатії дозволяє людині зрозуміти поведінку інших навіть за обмеженої інформації. Інтуїція, базуючись

на підсвідомому досвіді, об'єднує різні сигнали про партнера, зменшуючи залежність від стереотипів і шаблонного мислення.

Установки та їхній вплив на емпатію – являється рівнем ефективності емпатії значною мірою залежить від індивідуальних установок. Закритість чи уникання особистих контактів знижують емоційну чутливість, тоді як відкритість сприяє активному функціонуванню емпатичних каналів.

Проникливість — це важлива риса для емпатії, яка створює атмосферу відкритості, щирості та довіри. Спокійна атмосфера сприяє емпатії, а напруженість, недовіра чи штучність її ускладнюють.

Ідентифікація є ключовим механізмом емпатії, що передбачає здатність поставити себе на місце іншої людини. Вона залежить від гнучкості емоцій, здатності до наслідування та емоційної рухливості.

Рівень емпатії оцінюється у діапазоні від 0 до 36 балів:

- 30 балів і більше — дуже високий рівень емпатії.
- 22–29 балів — середній рівень емпатії.
- 15–21 бал — знижений рівень емпатії.
- Менше 14 балів — дуже низький рівень емпатії.

Ці шкальні оцінки дозволяють визначити загальний рівень емпатії, виявити сильні та слабкі сторони у її розвитку, а також допомагають формувати рекомендації для подальшого вдосконалення комунікативних навичок.

Наступна методика, яку ми використали - це методика діагностики рівня емоційного вигорання, запропонована Віктором Бойком, яка дозволяє діагностувати механізм психологічного захисту у формі повного чи часткового виключення емоцій у відповідь на обрані психотравмуючі впливи. Дана методика виконується для визначення мірисформованості психологічного захисту у формі емоційного вигорання. Суть процесу полягає у дачі відповіді на твердження «так» або «ні». Береться до уваги, що якщо у формулюваннях опитувальника йдеться про партнерів, то маються на увазі суб'єкти професійної або навчальної діяльності, у нашому випадку - колеги, учні та інші люди, з якими щодня взаємодіють педагоги.

Аналіз результатів дослідження робиться наступним чином, кожен варіант відповіді попередньо оцінений компетентними суддями тих чи інших числом балів - зазначається в ключі поруч з номером судження в дужках. Це зроблено тому, що ознаки, включені в симптом, мають різне значення у визначенні його важкості. Отримавши максимальну оцінку в 10 балів ознака, це найбільш показовий для симптому. Відповідно до «ключа тесту», здійснюються наступні підрахунки, наведені у таблиці (див. таблиця 2.2).

Таблиця 2.2 - Рахунок балів до методики діагностики рівня емоційного вигорання

НС	-1(36)	+6(2)	+11(2)	-16(10)	-21(5)	+26(5)	+31(3)
ЗК	+2(10)	+7(5)	+12(2)	+17(2)	+22(5)	+27(1)	-32(5)
РПО	+3(5)	+8(5)	+13(2)	-18(2)	+23(3)	+28(3)	+33(5)
ЕВ	+4(2)	+9(3)	-14(2)	+19(3)	+24(5)	+29(5)	+34(10)
ОВ	+5(5)	+10(3)	+15(3)	+20(2)	+25(5)	+30(2)	+35(10)

Результати: 9 балів і менше – симптом не склався; 10-15 – симптом складається; 16 і більше – симптом склався.

Симптом «незадоволеності собою»: людина не задоволена рівнем докладених зусиль та результатом власної діяльності, вважає, що здатна на більше, але через власні лінощі або малодушність виявилася неспроможною.

Цей симптом характеризується станом, коли людина відчуває розчарування від своїх зусиль та досягнень, вважаючи, що могла б досягти більшого, проте не реалізувала цей потенціал через лінощі чи малодушність. Причинами виникнення такого стану можуть бути внутрішні моральні конфлікти між загальнолюдськими цінностями та особистими принципами, або між останніми та вимогами реальності. Особливо яскраво цей симптом проявляється у творчих людей чи тих, чий розум потребує вирішення інтелектуально складних завдань, але перебуває у стані «простою» тривалий

час. Для таких особистостей незадоволеність собою стає рушієм для роботи над собою та самовдосконалення. Однак цей стан може також бути основою для формування негативної самоконцепції – стійких негативних установок щодо себе, які виникають під впливом оцінок та думок значущих інших. У таких випадках він трансформується у занижену самооцінку, що спричиняє негативне ставлення до себе та, у цілому, до оточуючого світу. Найчастіше це характерно для осіб у стані депресії.

Рекомендовано для подолання симптому «незадоволеності собою» рекомендується використовувати час для рефлексії, працювати з супервізором, переглядати цілі та їхню пріоритетність, застосовувати позитивну психотерапію, брати участь у тренінгах з комунікації, а також працювати над формуванням та вдосконаленням Я-концепції.

Симптом «загнаності у клітку» характеризується усвідомленням людиною обставин, що склалися, та оцінкою їх як незмінних, що перешкоджає досягненню бажаних цілей. У таких випадках виникає почуття безвиході, неспроможності впливати на події. Цей стан є типовим у ситуаціях, що передують афекту, або після шоківих подій, залежно від домінування симпатичної чи парасимпатичної нервової системи. Симптом супроводжується зниженням працездатності, зменшенням ефективності діяльності, а також загостренням хронічних хвороб чи яскравішим проявом психосоматичних симптомів. У чоловіків цей симптом частіше проявляється у ситуаціях економічної нестабільності або через високий рівень стресу на роботі. У жінок він більшою мірою пов'язаний із сімейними конфліктами та негативними емоційними переживаннями. У людей пенсійного та передпенсійного віку «загнаність у клітку» може призводити до кризових явищ: відчуття втрати сенсу життя, нівелювання значущості попередніх досягнень чи поведінкових відхилень.

Рекомендують науковці для зменшення проявів симптому «загнаності у клітку» рекомендується змінити зовнішні обставини, забезпечити тривалий та повноцінний відпочинок, змінити характер діяльності (наприклад, перейти на

експертну посаду, яка не передбачає прийняття рішень у стресових умовах, але дає можливість зберегти статус і визнання).

Симптом «редукція професійних обов'язків» (РПО) виникає в умовах, коли працівник відчуває зниження рівня зацікавленості у виконанні своїх завдань. Це часто пов'язано з великою кількістю бюрократичної роботи, неефективною організацією робочого місця чи режиму дня. До причин появи РПО належать:

- несприятливий психологічний клімат у колективі або мікрогрупі;
- сімейні проблеми, що заважають сконцентруватися на виконанні професійних обов'язків;
- дисбаланс між темпами професійного розвитку працівника та його кар'єрним ростом;
- відсутність відчуття значущості власного внеску у спільну справу.

Симптом може супроводжуватися втратою мотивації, зниженням продуктивності праці та погіршенням психоемоційного стану. Для подолання РПО доцільно провести аналіз відносин між працівником та колективом, у якому він працює, переглянути систему заохочень та стимулів, що підвищують мотивацію, реорганізувати умови праці для створення більш комфортного та ефективного робочого середовища.

Симптом «емоційна відчуженість» (ЕВ) характеризується емоційною стриманістю, відчуженням від оточуючих та надмірним самоконтролем. Людина з ЕВ справляє враження суворої, ділової та зібраної, що може супроводжуватися ефектом «кам'яного обличчя». Цей симптом часто спостерігається у вчителів-керівників, які через необхідність приймати «об'єктивні рішення» змушені ігнорувати людський фактор. У таких випадках психіка активує захисні механізми, щоб уникнути емоційного виснаження. Внаслідок цього людина ізолюється від емоційних подразників, що може призвести до внутрішньої напруги та накопичення негативних емоцій. Наслідками ЕВ можуть бути:

- психосоматичні захворювання;

- погіршення міжособистісних стосунків;
- розвиток дистресу або депресивних станів.

Для подолання ЕВ рекомендується застосування емоційно-раціональної психотерапії, спрямованої на розвиток емоційної гнучкості, участь у тренінгах з організаційних умінь для управлінців, що дозволяють розвивати навички комунікації, використання арттерапії як способу зниження напруги та емоційного відновлення.

Симптом «особистісна відстороненість» (ОВ), або деперсоналізація, характеризується відчуттям, що людина є стороннім спостерігачем свого життя. Вона сприймає події так, ніби вони відбуваються на сцені чи екрані, без її реальної участі. Часто цей стан супроводжується відчуттям втрати значущості у стосунках із близькими, емоційною відчуженістю та думкою, що її не розуміють. У разі духовної кризи симптом ОВ може виявлятися як відчуття втрати власного «Я» чи його розмитості. Цей стан нерідко спостерігається у людей із певними акцентуаціями характеру або при хронічних психічних розладах, що наближаються до межі з психопатологією. Різні типи особистостей реагують на цей симптом по-різному:

- Сильні особистості схильні до надмірного самоаналізу, який може ставати нав'язливим і виснажливим.
- Слабкі особистості часто уникають реальності, вдаючись до алкоголю, наркотиків або самообману.

Додатково симптом може супроводжуватися нездатністю приймати рішення, що ще більше поглиблює кризу особистісного сприйняття. Рекомендовано науковцями елементи психоаналізу, трудотерапія, сімейна психотерапія, опіка супервізора

Наступну методику ми застосували як методика оцінки стресостійкості та соціальної адаптації Холмса та Раге. Його мета впливає із назви. Вчителям необхідно пригадати всі події, які сталися з ними протягом останнього року, що травмують, ранжованих за балами, тобто бали учасники самостійно мають присвоїти для своєї ситуації, і кінцевому результату підрахувати отримані бали.

Підрахунок суми балів дає Вам можливість відтворити картину свого стресу поданого у таблиці. Лікарі Холмс та Раге вважають, що необхідно розуміти, що не окремі, ніби незначні події в Вашому житті стали причиною виникнення стресової ситуації, а їх комплексна дія (див. таблиця 2.3).

Таблиця 2.3 - Підсумок балів за методикою Холмса та Раге

Загальна сума балів	Міра здатності опиратися стресу
150-199 200-299 300 і більше	Високий Пороговий Низький (вразливість)

Також на ефективність навчально-виховного процесу у початковій школі впливає і такий психологічний чинник, який входить до психологічної компетенції, як комунікабельність. Для його визначення ми взяли тест на виявлення комунікабельності авторів В.Кан-Калік і М.Нікандров.Методика спрямована на визначення сформованої потреби у спілкуванні педагогів. Завдання полягатиме у відповідях на питання «так», «ні» чи «інколи».

Інструкція до оцінювання результатів опитувальника: За кожну відповідь "так" нараховується 2 бали, "інколи" — 1 бал, "ні" — 0 балів, підрахуйте загальну кількість набраних балів і звірте результат із ключем.

28-30 балів - ви явно некоммунікбельні; Ви схильні до значної замкненості. Це викликає складнощі не лише для вас, але й для вашого оточення. Вам важко працювати у команді, яка потребує колективної взаємодії. Рекомендовано розвивати соціальні навички, працюйте над відкритістю до спілкування.

24-28 балів - Ви, ймовірно, мовчазна, відлюдькувата людина, яка надає перевагу самотності. Нові обставини і контакти викликають у вас значну напругу. Ви усвідомлюєте свої особливості та іноді відчуваєтеся невдоволеними через це, однак здатні їх подолати, особливо під час сильного зацікавлення. Але не обмежуйтеся тільки таким невдоволенням. Вам під силу змінити ці особливості характеру. Хіба не буває так, що при якомусь сильному захопленні ви раптом стаєте цілком коммунікбельним?

19-23 бали. Ви певною мірою комунікабельні і в незнайомих умовах почуваетесь цілком впевнено. Почуваетесь впевнено у нових обставинах, хоча близькі стосунки з іншими встановлюєте не відразу. У суперечках поводитесь обережно, але іноді вдаєтесь до саркастичних висловлювань.

14-16 балів. У вас нормальна комунікабельність, ви допитливі, охоче слухаєте цікавого співрозмовника, досить терплячі у спілкуванні з іншими. Ви відкриті до спілкування, терплячі, любите цікаві розмови. Вас не дратують нові знайомства, хоча галасливі компанії чи надмірна багатослівність можуть викликати дискомфорт..

9-13 балів. Ви дуже товариська людина, інколи навіть понадміру. Любите обговорювати різні теми, проте ваша балакучість може іноді дратувати оточення. Серйозні завдання можуть викликати труднощі через брак зосередженості, але при бажанні ви здатні досягати своїх цілей. Ви дуже комунікабельна особистість, любите знайомства, спілкування та активну участь у різних заходах. Однак іноді ваша балакучість може дратувати оточення, а серйозні завдання можуть викликати труднощі через недостатню зосередженість. Чого вам не вистачає – так це посидючості, терпіння і відваги при зіткненні із серйозними проблемами. При бажанні, однак, ви можете змусити себе не відступати.

4-8 балів. Ваша товариськість переливається через край, ви завжди у курсі всіх справ. Любите брати участь у всіх дискусіях, хоча серйозні теми можуть викликати у вас мігрень або навіть хандру. Охоче висловлюєтеся з будь-якого питання, навіть якщо маєте про це поверхове уявлення. Всюди почуваете себе «у своїй тарілці». Беретеся за будь-яку справу, хоча зовсім не завжди можете успішно довести її до кінця. З цієї причини керівники і колеги ставляться до вас з певною недовірою.

Менше 3 балів. Надмірна комунікабельність заважає вам гармонійно взаємодіяти з іншими. Ви часто втручаєтесь у чужі справи, не враховуючи думки оточення, що призводить до конфліктів. Рекомендується працювати над терплячістю, повагою до інших та врівноваженістю, щоб уникнути ускладнень

у стосунках. Ви надмірно втручаєтесь у чужі справи, часто конфліктуєте та не зважаєте на думки інших. Це ускладнює ваше життя як вдома, так і на роботі.

Також ми розробили тест опитувальник для батьків, щоб з їхньої точки зору поглянути на розвиток психологічної компетентності вчителя та її впливу на навчально-виховний процес у початковій школі, що включають питання, які оцінюють різні аспекти педагогічної діяльності.

Дати відповідь на запитання «+», «-», в блоці №7 написати розгорнуті відповіді. Підсумувати всі «+». Ключ до тесту полягає в наступному:

18-12 балів – досить сильно розвинена психологічна компетентність вчителя.

12-7 балів – нормальний рівень психологічної компетентності, однак потрібно вдосконалювати свої певні психологічні якості.

Менше 7 балів – низький рівень психологічної компетентності. Потрібно докласти багато зусиль для роботи над собою.

Ключа до блоку №7 як такого немає, оскільки тут батьки описують власну думку. На основі їх відповідей складемо порівняльну характеристику.

Застосовані нами методики для визначення психологічної компетентності вчителів початкових класів та вплив на ефективність навчально-виховного процесу можна доповнювати і рядом інших методик. Однак, ми визначили їх ключовими у нашому дослідженні.

Отже, психологічна компетентність вчителя включає кілька ключових компонентів: знання психології дітей, комунікативні навички, емоційну регуляцію, рефлексивність і здатність до адаптації в навчальному процесі. У процесі визначення рівня розвитку психологічної компетентності вчителя початкової школи доцільно використовувати комплексний підхід, що включає різні методи для отримання об'єктивної оцінки. Різноманіття методик — від анкет до спостережень та тестування — дозволило нам отримати комплексну картину рівня психологічної компетентності вчителів. Такий підхід забезпечив всебічну оцінку різних аспектів компетентності: від теоретичних знань до практичних умінь та особистісних якостей.

2.2 Аналіз результатів дослідження та їх інтерпретація

Практичне вивчення психологічної компетентності вчителів початкової школи в рамках експериментального дослідження дало змогу отримати вичерпну інформацію про цю важливу якість та вплив на ефективність навчання та виховання. Вивчення психологічної компетентностіми розглядаємо розглядати за міжнародними стандартами, що включає різні елементи, такі як стресостійкість, емпатію, комунікабельність та емоційність, які мають ефективний вплив на засвоєння знань та нормів поведінки учнів початкової школи..

Діагностика рівня емпатійних здібностей проводився на основі 001-таблиці, що дало можливість одразу проаналізувати результати. Однак, в даному випадку ми не можемо врахувати мікроклімат під час проходження тесту, чи сторонні чинники заважали та відволікали, а це відіграє важливу роль у виконанні.

Ми отримали наступний результат по кількості вчителів щодо виявлення емпатичних каналів. Отримані шкальні оцінки виконують допоміжну роль в інтерпретації основного показника рівня емпатії. Сумарний показник теоретично може змінюватися у межах від 0 до 36 балів. Ми на основі дослідження отримали наступний результат серед протестованих 24 педагогів (див. таблицю 2.4).

Таблиця 2.4 - Результати діагностики рівня емпатійних здібностей

Кількість отриманих балів і їх значення	Кількість педагогів
30 балів і вище надзвичайно високий рівень емпатії	11
29—22 балів середній	10
21—15 балів — заниженні	3
менше 14 балів дуже низький	0

У таблиці продемонстровано, що 11 вчителів мають надзвичайно високий рівень емпатії, а це свідчить про ряд важливих аспектів його професійної компетентності та впливу на учнів. Ось основні з них:

- Ефективна комунікація з учнями: високий рівень емпатії дозволяє вчителю краще розуміти емоційний стан і потреби дітей. Це допомагає встановлювати довірливі стосунки, що є важливим для комфортного навчального середовища.
- Підтримка індивідуального підходу: емпатичний вчитель здатний краще відчувати індивідуальні особливості кожної дитини. Це сприяє диференційованому підходу до навчання, де враховуються сильні та слабкі сторони учня.
- Створення позитивного психологічного клімату: вчителі з високим рівнем емпатії здатні підтримувати доброзичливу атмосферу в класі. Це допомагає знижувати рівень стресу у дітей, особливо в початкових класах, коли діти тільки адаптуються до шкільного життя.
- Розвиток соціальних і емоційних навичок учнів: емпатія вчителя є прикладом для дітей, формуючи у них такі важливі соціальні навички, як співчуття, здатність до взаємодопомоги і розуміння емоцій інших людей.
- Підтримка мотивації та успішності: коли вчитель вміє розуміти труднощі, з якими стикаються учні, і емоційно підтримує їх, це підвищує мотивацію дітей до навчання. Вони відчують, що їхні переживання важливі, і це спонукає їх до кращої роботи.
- Ефективне вирішення конфліктів: емпатія допомагає вчителю розуміти емоції учнів у конфліктних ситуаціях і знаходити способи їх врегулювання без агресії чи конфронтації. Це сприяє формуванню навичок мирного вирішення суперечок серед учнів.

Таким чином, високий рівень емпатії вчителя початкових класів свідчить про його здатність створювати емоційно безпечне середовище для дітей, що, у свою чергу, позитивно впливає на їхній емоційний, соціальний та академічний розвиток.

10 вчителів володіють середнім рівнем емпатії, це означає, що вчитель здатен розуміти емоційний стан учнів, але може не завжди глибоко занурюватися в їхні почуття. Такий вчитель зазвичай підтримує доброзичливі стосунки з дітьми і реагує на їхні потреби, проте може не завжди помічати приховані емоційні проблеми. Він здатен вирішувати конфлікти та надавати підтримку, але не завжди враховує індивідуальні особливості кожного учня на емоційному рівні.

У 3 педагогів виявлено заниженні емпатії, це свідчить про те, що вони розуміють емоції учнів поверхнево і можуть не завжди належно реагувати на їхні потреби. Такий вчитель виконує свої обов'язки, але йому може бракувати глибокого розуміння емоційних переживань дітей. Він здатен вирішувати ситуації в класі, але іноді упускає можливості для більш емоційної підтримки учнів.

Жодного педагога не виявили із низькою емпатією, адже не припустимо працювати із дітьми, коли відсутня емпатія.

У таблицях нижче подані дані у відсотковому відношенні відповідно за кожною наявною шкалою. Відсоткове співвідношення рівнів емпатії серед 24 педагогів таке (Рис.1):

- Високий рівень емпатії: 46%
- Середній рівень емпатії: 42%
- Занижений рівень емпатії: 12%
- Низький рівень емпатії: 0%

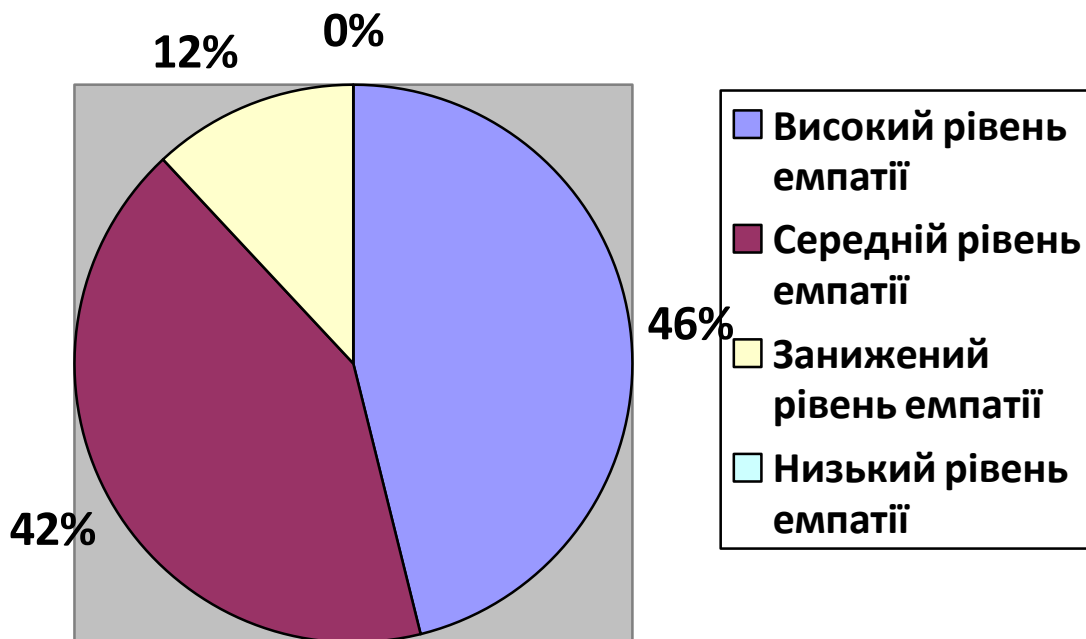

Рис.1 – «Результати діагностики рівня емпатійних здібностей» (%)

Отже, у підсумку за даною методикою ми з'ясували, що 46% із них мають високий рівень емпатії, що свідчить про їхню здатність глибоко розуміти емоційні потреби учнів і ефективно взаємодіяти з ними. 42% педагогів продемонстрували середній рівень емпатії, що дозволяє їм підтримувати позитивну атмосферу в класі, хоча вони можуть не завжди глибоко занурюватися в емоційний стан дітей. Лише 12% педагогів мають занижений рівень емпатії, що свідчить про недостатнє розуміння емоційних переживань учнів, проте вони здатні виконувати основні педагогічні функції.

Такий розподіл свідчить про те, що більшість педагогів мають достатній рівень емпатії, необхідний для якісної взаємодії з учнями.

Наступна методика, яку ми використали - це методика діагностики рівня емоційного вигорання. На проведення методики виділили 1 год 30 хв, діагностика здійснювалась у спокійній обстановці, в ресурсній кімнаті, де відсутні були сторонні чинники, які б заважали виконанню. Тобто обстановка налаштована абсолютна сприятлива.

Підрахувавши отримані результати та врахування того, що симптоми як проявились, так і залишились педагоги, у яких не виявили жодного симптома, наводимо шкалу проявлення (рис.2).

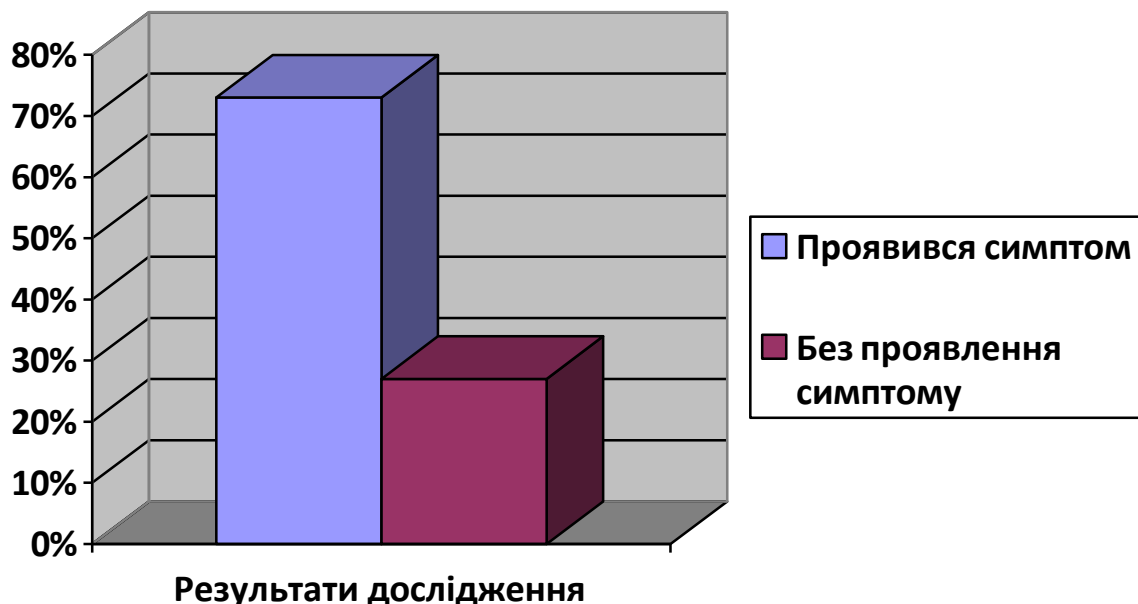

Рис 2. «Результати проявлення симптомів емоційного вигорання» (%)

За результати дослідження наводимо кількісний прояв по відповідних шкалах (див. таблицю 2.5).

Таблиця 2.5 - Кількісний показник рівня емоційного вигорання

	Синдром «незадоволеності собою»	Симптом «загнаності у клітку»	Симптом «редукція професійних обов'язків»	Симптом «емоційна відчуженість»	Симптом «особистісна відстороненість/деперсоналізація»
Кількість виявлених синдромів	4	9	7	5	1

Із досліджуваних результатів, у 4 вчителів проявили синдром «незадоволеності собою», що проявляється у відчутті незадоволення як від прикладених зусиль, так і від результатів своєї роботи, усвідомлюючи, що могла б досягти значно більшого. Проте через власну ліню або невпевненість в собі вона не змогла повністю реалізувати свій потенціал і досягти бажаних цілей.

Симптом «загнаності у клітку» виявили у 9 вчителів, що полягає в тому, що педагог адекватно оцінює поточні обставини, але вірить у власну нездатність щось змінити, що перешкоджає досягненню бажаної мети. У неї виникає відчуття фатуму, тобто переконання, що вона не в змозі вплинути на розвиток подій, і це породжує почуття безсилля та приреченості перед ситуацією.

У 7 педагогів виявили симптом «редукція професійних обов'язків» (РПО) виникає, коли працівник скорочує або знижує якість виконання своїх завдань. Це часто спричинено надмірною «паперовою тяганиною» або непродуктивною організацією робочого місця та робочого дня. У деяких випадках РПО може бути пов'язана з несприятливою психологічною атмосферою в колективі або мікрогрупі, що негативно впливає на мотивацію і ефективність праці людини.

5 вчителів володіють симптомом «емоційної відчуженості» характеризується проявом ефекту «кам'яного обличчя», коли вчитель виглядає надто стриманою, діловою та зосередженою. Для неї притаманний високий рівень самоконтролю та відсутність емоційної виразності. Така поведінка часто спостерігається у керівників, для яких важливо приймати «об'єктивні рішення», що змушує їх ігнорувати «людський фактор» і зберігати дистанцію у спілкуванні з підлеглими.

Симптом «особистісної відстороненості/деперсоналізації» виявили у 1 вчителя, що характеризується тим, що людина сприймає себе як спостерігача, а не активного учасника свого життя. Вона відчуває, що «справжнє життя» відбувається без її участі, ніби на сцені або екрані. З'являється відчуття відсутності власної присутності у житті близьких людей, емоційна взаємодія стає біднішою, виникає почуття, що її не розуміють. У разі духовної кризи може з'явитися відчуття втрати власного «Я» і відчуженості від самої себе.

У відсотковому співвідношенні симптоми розподіляються так:

- Синдром «незадоволеності собою»: 8,33%
- Симптом «загнаності у клітку»: 37,5%
- Симптом «редукція професійних обов'язків»: 29,17%

- Симптом «емоційна відчуженість»: 20,83%
- Симптом «особистісна відстороненість/деперсоналізація»: 4,17%

Отже, методика дослідження дала можливість виявити симптоми, якими володіють педагоги, які заважають досягнення успіху у їхній педагогічній діяльності і відповідно негативно впливають на ефективність навчання та виховання молодших школярів.

Методика оцінки стресостійкості та соціальної адаптації Холмса та Рагеддійснювалась в сприятливому мікрокліматі у ресурсній кімнаті гімназії. На її проведення виділили 90 хв післяурочний час педагогів. Сторонні фактори не відволікали увагу респондентів, що дало можливість отримати більш чітку інформацію.

За відсотковим критерієм жінки-педагоги проявили більшу схильність до проявлення стресу та порогову міру здатності опиратися стресу. Чоловіки-педагоги у цьому плані більш стійкіші (рис. 3).

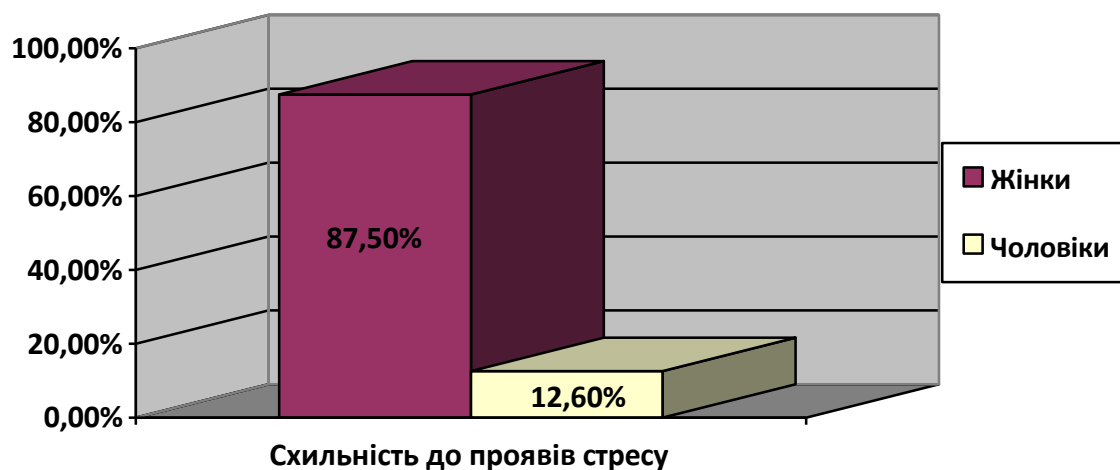

Рис.3 «Результати гендерних проявів схильності до стресу» (%)

У кількісному показникові у 24 респондентів, отримали наступний результат (див.таблиця 2.6).

Таблиця 2.6 - Кількісний показник методики

Міра здатності опиратися стресу	Кількість респондентів
Високий	7
Пороговий	14
Низький (вразливий)	3

Високий рівень стресостійкості (7 осіб). Це означає, що ці вчителі добре справляються зі стресовими ситуаціями, здатні контролювати свої емоції, швидко адаптуються до змін, зберігаючи високу продуктивність у роботі. Такі педагоги менш схильні до емоційного вигорання і краще підтримують позитивну атмосферу в колективі та класі.

Пороговий рівень стресостійкості (14 осіб). Ця група вчителів демонструє помірний рівень стресостійкості. Вони здатні адаптуватися до стресу, але в ситуаціях підвищеного навантаження можуть відчувати труднощі. Для них важливо вчасно отримувати підтримку та використовувати методи зниження стресу, щоб уникнути негативних наслідків для професійної діяльності.

Низький рівень стресостійкості (3 особи). Ці вчителі схильні до підвищеного емоційного виснаження, зниження продуктивності у стресових ситуаціях і мають труднощі з адаптацією до змін. Низький рівень стресостійкості може негативно впливати на їхню здатність ефективно виконувати професійні обов'язки, особливо в умовах підвищеного навантаження або конфліктів.

Таким чином, стресостійкість вчителів суттєво впливає на їхню здатність забезпечувати якісне навчання та виховання учнів, і її розвиток є важливою складовою підвищення ефективності навчально-виховного процесу.

Тест на виявлення комунікабельності авторів В. Кан-Калік і М. Нікандров спрямований. Педагоги-респонденти тестування проходили за допомогою google-форми, наголошувалось про створення мікроклімату під час тестування, обов'язковою умовою було тестування не в ранковий та вечірній час, що на

нашу думку дає більш реалістичні результати. Щодо часу, ми не ставили обмеження.

Підраховувавши кількість балів у кількісному співвідношенні отримали наступні результати (див. таблиця 2.7).

Таблиця 2.7 – Кількісний показник комунікабельності

Результат	Кількість
Некомунікабельні	0
«Мовчазні»	1
Певною мірою комунікабельні	1
Комунікабельні	1
Дуже комунікабельні	8
Надто комунікабельні	13

Некомунікабельні – 0 осіб. Це свідчить про те, що серед опитаних вчителів немає таких, які б виявляли повну відсутність схильності до спілкування.

«Мовчазні» – 1 особа. Цей вчитель зазвичай не проявляє ініціативи в спілкуванні і може уникати контактів з учнями та колегами. Такий рівень комунікабельності може створювати труднощі в ефективному спілкуванні з учнями, що може впливати на взаєморозуміння та навчальний процес.

Певною мірою комунікабельні – 1 особа. Така людина спілкується, коли це необхідно, але не є ініціатором спілкування. Це може впливати на те, як легко вчитель налагоджує контакт з новими учнями або адаптується до змін у колективі.

Комунікабельні – 1 особа. Вчитель з таким рівнем комунікабельності вільно спілкується, але, можливо, не завжди проявляє ініціативу у складних ситуаціях або з незнайомими людьми. Проте він здатен підтримувати добру атмосферу в класі.

Дуже комунікабельні – 8 осіб. Ці вчителі активно спілкуються, легко налагоджують контакти та є відкритими у спілкуванні. Вони ефективно

використовують комунікативні навички в навчальному процесі, створюючи позитивний емоційний фон, що сприяє кращому засвоєнню матеріалу учнями.

Надто комунікабельні – 13 осіб. Це найбільш чисельна група, яка характеризується високою соціальною активністю. Вчителі цього рівня не лише активно спілкуються, а й часто беруть на себе ініціативу, проявляють лідерські якості. Вони можуть дуже ефективно управляти навчальним процесом, підтримувати контакт з учнями та батьками, але можуть іноді бути надмірно емоційними, що може створювати напруженість в окремих ситуаціях.

Велика кількість вчителів початкових класів надто комунікабельні, це є дуже важливо для учнів початкової школи. Адже результат навчання та виховання слугує від уміння педагога донести до учня ту чи іншу тему. Комунікабельність являється показником в поясненні, коментуванні, а це велика частка діяльності педагога у початковій школі.

У відсотковому співвідношенні розподіл комунікабельності серед 24 вчителів виглядає так:

- Некомунікабельні: 0%
- Мовчазні: 4,17%
- Певною мірою комунікабельні: 4,17%
- Комунікабельні: 4,17%
- Дуже комунікабельні: 33,33%
- Надто комунікабельні: 54,17%

Цей розподіл показує, що більшість вчителів (понад 87%) мають високий або дуже високий рівень комунікабельності, що є позитивним фактором для ефективного навчально-виховного процесу.

Цей аналіз демонструє важливість розуміння рівня комунікабельності вчителів для покращення якості навчально-виховного процесу та допомагає розробити рекомендації для підвищення ефективності навчання.

Тест для батьків на виявлення психологічної компетентності вчителя. В даному тесті взяли участь 83 батьки учнів початкової школи № 22 ім. О.Ольжича Хмельницької міської ради. Серед опитаних 78 осіб жіночої статі та

лише 5 осіб чоловічої. За результатами опитування отримали такі дані у відсотковому співвідношенні (Рис. 4).

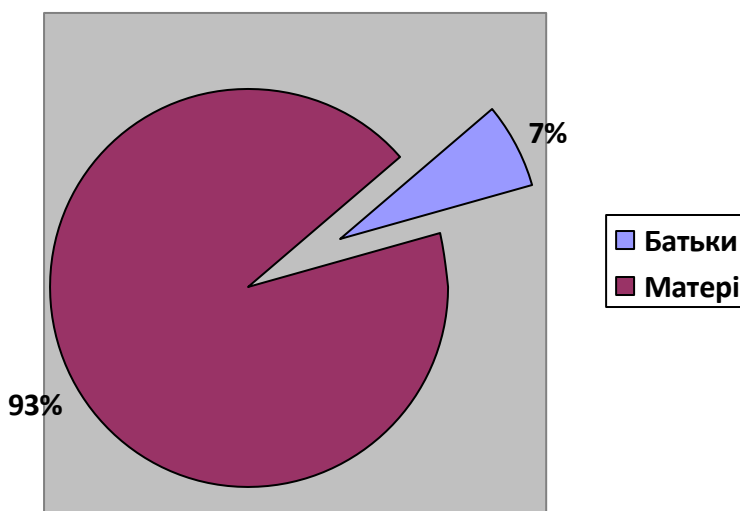

Рис 4. «Результат гендерного опитування батьків» (%)

Загальний рівень задоволеності (90%) свідчить про те, що більшість батьків оцінюють роботу вчителя як високоефективну. Це може бути результатом добре налагодженої комунікації, індивідуального підходу до учнів, здатності створювати позитивну атмосферу у класі та підтримувати високий рівень мотивації до навчання.

Причини високого рівня задоволеності включають такі фактори:

- Комунікативні навички вчителя. Батьки відзначають здатність вчителя ефективно спілкуватися з учнями та батьками, надавати необхідну інформацію та вирішувати конфліктні ситуації.
- Емоційна підтримка. Вчитель демонструє увагу до психоемоційного стану дітей, підтримує їх у складних ситуаціях, що сприяє позитивній атмосфері у навчальному процесі.
- Професійна компетентність. Висока якість подачі навчального матеріалу, здатність адаптувати методи навчання до індивідуальних особливостей учнів позитивно впливають на оцінки батьків.

Лише 1% респондентів не вдоволені роботою вчителя, тому все ж таки потрібно педагогам і працювати над підвищенням психологічної компетентності.

Щодо відповідей блоку №7, де батьки вільно виражали свої думки ми проаналізували, як оцінюють від 0 до 5 компетентність свого вчителя. 4 респонденти дали оцінку 3. 11 осіб оцінили у 4 бали та 69 батьків дали найвищу оцінку у 5 балів. У більшості відповідях батьки задоволені ефективністю діяльності своїх вчителів та не вбачають доповнювати її запропонованими варіантами. Досить цікаві отримали відповіді з приводу сильних сторін вчителя.

90% батьків вважають це терпіння та любов до дітей. 6% вважають відповідальність та 4% зазначили про відсутність як таких сильних сторін.

Такі питання допомогли зібрати якісну інформацію про психологічну компетентність вчителя з погляду батьків, враховуючи їхній досвід взаємодії та спостереження за поведінкою та роботою вчителя

Застосовані нами методики для визначення психологічної компетентності вчителів початкових класів та вплив на ефективність навчально-виховного процесу можна доповнювати і рядом інших методик. Однак, ми визначили їх ключовими у нашому дослідженні.

Проведення методик для оцінки комунікабельності, емпатії, рівня емоційного вигорання та стресостійкості вчителів початкових класів дозволило отримати важливу інформацію про їхню психологічну компетентність і зробити висновки щодо впливу цих характеристик на ефективність навчально-виховного процесу.

Таким чином, проведені методики допомогли оцінити важливі аспекти психологічної компетентності вчителів, які мають безпосередній вплив на якість освітнього процесу та його результати.

2.3 Практичні поради розвитку психологічної компетентності вчителів початкової школи

У сучасній системі освіти особлива увага приділяється розвитку психологічної компетентності вчителів, особливо на етапі початкової школи. Це обумовлено тим, що вчителі початкових класів відіграють ключову роль у формуванні перших навчальних навичок, особистісного становлення і соціалізації дітей. Психологічна компетентність педагога включає здатність розуміти емоційні і когнітивні потреби учнів, ефективно реагувати на різні поведінкові ситуації та створювати позитивний клімат у класі.

Зважаючи на динамічні зміни в освітній сфері та зростаючі вимоги до вчителів, актуальним стає питання про те, як саме розвивати їхню психологічну компетентність. Практичні поради в цьому напрямку можуть слугувати корисними інструментами для вдосконалення професійних навичок педагогів, підвищення їхньої стійкості до стресу і здатності будувати ефективні стосунки з учнями та їхніми батьками

Розвиток психологічної компетентності вчителів початкової школи є важливою умовою підвищення ефективності навчально-виховного процесу. У сучасній системі освіти роль учителя полягає не лише в передачі знань, а й у формуванні емоційного та соціального розвитку учнів. Психологічно компетентний учитель здатний ефективніше адаптувати свої методики до індивідуальних потреб кожного учня, враховувати психологічні особливості дітей і створювати підтримуюче навчальне середовище. Це сприяє зниженню рівня стресу в учнів, поліпшенню їхньої успішності та загального психологічного клімату в класі.

Психологічна компетентність включає знання з психології, вміння застосовувати ці знання у практичних ситуаціях і здатність до саморефлексії. Вчитель має бути обізнаним з основними психологічними концепціями, що стосуються дитячого розвитку, мотивації, комунікації, а також стрес-менеджменту.

Професійна діяльність учителя початкових класів вимагає високої психологічної підготовки, оскільки діти цього віку характеризуються особливою емоційною вразливістю та індивідуальними психічними потребами. Психологічна компетентність дозволяє вчителю краще розуміти своїх учнів, попереджати конфлікти і надавати емоційну підтримку.

Практичні поради з розвитку психологічної компетентності:

- Рефлексивна практика: залучення до постійної рефлексії своєї педагогічної діяльності допомагає вчителям краще розуміти свої емоції та поведінку, а також їхній вплив на учнів. Наприклад, можна використовувати щоденники самопостереження.
- Супервізія та коучинг: регулярна робота з супервізором або коучем може сприяти розвитку психологічної стійкості та професійної майстерності. Робота з психологом, супервізором або коучем може стати важливим елементом професійного розвитку. Це допоможе отримати зворотній зв'язок, аналізувати власну діяльність і вдосконалювати психологічні навички. Обговорення складних випадків із досвідченими колегами або на методичних об'єднаннях також допомагає знаходити нові підходи до навчання та виховання.
- Навчання методам емоційної регуляції: тренінги з емоційного інтелекту допоможуть вчителям контролювати власні емоції і справлятися з емоційними реакціями дітей.
- Підвищення кваліфікації з дитячої психології: спеціалізовані курси дозволяють вчителям глибше вивчати психологічні аспекти розвитку дітей, зокрема соціально-емоційного розвитку та вікових особливостей.
- Використання інтерактивних методів навчання: сучасні педагогічні підходи, такі як ігрові методи та проектне навчання, допомагають створювати мотивуюче та психологічно комфортне середовище. Це сприяє розвитку соціальних навичок дітей і поліпшує їхню мотивацію до навчання. Створюйте ситуації успіху для кожного учня, щоб підтримати їхню самооцінку і впевненість у своїх силах.

- Розвиток комунікативних навичок. вчителям із середнім і низьким рівнем комунікабельності слід проводити тренінги, спрямовані на розвиток навичок ефективної комунікації та взаємодії з учнями.
- Підвищення стресостійкості. Для вчителів із низькою стресостійкістю рекомендується запровадження програм емоційної підтримки, навчання технік релаксації та саморегуляції. Навчайтеся зберігати спокій у конфліктних ситуаціях, адже емоційна стабільність учителя впливає на атмосферу в класі.
- Регулярне тестування психологічної компетентності. Це дозволить своєчасно виявляти проблеми і вживати заходів для їх усунення, що сприятиме постійному підвищенню ефективності навчально-виховного процесу.
- Практика активного слухання. Активне слухання полягає в уважному сприйнятті слів і емоцій співрозмовника. Під час спілкування з учнями важливо зосереджуватися на тому, що вони говорять, підтримувати зоровий контакт і не перебивати. Важливо використовувати такі фрази, як «Я тебе розумію» або «Тобі, мабуть, було важко», щоб показати учням свою участь.
- Вивчення основ дитячої психології: знання вікових особливостей розвитку дітей дозволяє вчителям краще розуміти причини певних поведінкових проявів. Це допоможе правильно реагувати на ситуації, коли дитина проявляє тривогу, страх або радість, і надавати відповідну підтримку.
- Практика саморефлексії. Саморефлексія допомагає вчителю аналізувати свої емоції, поведінку і реакції на дії учнів. Важливо після кожного робочого дня ставити собі запитання: «Як я сьогодні взаємодіяв з учнями?», «Що я міг би зробити інакше, щоб краще зрозуміти їх?». Ведення щоденника рефлексій також може стати корисною практикою. Після кожного робочого дня аналізуйте свою взаємодію з учнями: що вдалося, а що потребує покращення? Це сприяє постійному професійному зростанню і вдосконаленню навичок. Використовуйте техніки рефлексії для аналізу

конфліктних ситуацій або випадків, коли вчителю було складно зрозуміти поведінку учня.

- Використання рольових ігор та симуляцій. Рольові ігри дозволяють вчителям відчувати себе на місці учнів або батьків, що допомагає глибше зрозуміти їхні переживання. Наприклад, участь у тренінгах, де моделюються реальні ситуації з класу, сприяє розвитку емпатії через практичний досвід.
- Техніки медитації та усвідомленості (майндфулнес). Медитація та практики усвідомленості допомагають зосередитися на власних відчуттях і розвинути здатність до спокійного спостереження за емоціями інших. Це дозволяє краще розпізнавати емоційні стани учнів і реагувати на них з розумінням і терпінням.
- Підтримка співпраці та відкритого спілкування з батьками: спілкування з батьками учнів дозволяє отримати додаткову інформацію про емоційний стан і потреби дітей, що сприяє кращому розумінню їх у шкільному середовищі. Це також може допомогти налаштувати процес навчання так, щоб відповідати індивідуальним особливостям учнів.
- Використання літератури та мистецтва для розвитку емпатії. Читання книг або перегляд фільмів про життя дітей, їхні проблеми та виклики допомагає вчителям глибше відчувати емоційний світ дітей. Це сприяє розширенню емоційного досвіду і розвитку здатності до емпатії.

Досвід різних шкіл демонструє, що вчителі, які активно застосовують психологічні знання у роботі, досягають кращих результатів у розвитку учнів. Це може включати використання індивідуального підходу, застосування технік медитації або створення підтримуючих соціальних груп.

Розвиток психологічної компетентності вчителів початкової школи є ключовим фактором для підвищення ефективності навчально-виховного процесу. Психологічно підготовлені вчителі краще розуміють емоційні потреби дітей, здатні створювати сприятливий клімат у класі, що в кінцевому підсумку сприяє поліпшенню навчальних результатів та зниженню стресу у школярів. Впровадження рекомендацій щодо розвитку психологічної компетентності

може стати важливим кроком до удосконалення педагогічної практики в сучасних школах.

Розвиваючи свою психологічну компетентність, учителі не лише стають більш ефективними педагогами, а й створюють позитивний вплив на навчання і виховання дітей, сприяючи їхньому всебічному розвитку.

Отже, розвиток психологічної компетентності вчителів початкової школи є невід'ємною частиною підвищення ефективності навчально-виховного процесу. Практичні поради, запропоновані в цьому дослідженні, спрямовані на вдосконалення здатності педагогів розуміти психологічні особливості учнів, ефективно взаємодіяти з ними та створювати сприятливе середовище для навчання. Важливими напрямками розвитку компетентності є підвищення емоційної стійкості, формування навичок ефективної комунікації, оволодіння методами психолого-педагогічної діагностики, а також практики саморегуляції.

Запропоновані нами рекомендації можуть стати основою для програм підвищення кваліфікації педагогів, а також допомогти вчителям у повсякденній практиці. Їх впровадження сприятиме не тільки підвищенню професійної майстерності, але й створенню атмосфери підтримки та взаєморозуміння у класі, що є необхідним для ефективного розвитку кожної дитини.

Таким чином, розвиток психологічної компетентності вчителів є ключовим елементом успішного освітнього процесу, який забезпечує цілісне становлення особистості учня та покращує якість навчання в початковій школі.

Висновки до розділу

Проведене нами дослідження підтвердило важливість психологічної компетентності вчителів початкових класів для підвищення ефективності навчально-виховного процесу. Аналіз отриманих результатів показав, що вчителі з високим рівнем психологічної компетентності мають значно більший позитивний вплив на навчання і виховання учнів. Це виявляється в створенні

більш комфортного і підтримуючого навчального середовища, а також у розвитку соціально-емоційних навичок дітей.

У процесі визначення рівня розвитку психологічної компетентності вчителя початкової школи доцільно використовувати комплексний підхід, що включає різні методи для отримання об'єктивної оцінки. Різноманіття методик — від анкет до спостережень та тестування — дозволило нам отримати комплексну картину рівня психологічної компетентності вчителів. Такий підхід забезпечив всебічну оцінку різних аспектів компетентності: від теоретичних знань до практичних умінь та особистісних якостей.

Дослідження показало, що вчителі з розвинутою психологічною компетентністю краще адаптують свої підходи до індивідуальних потреб учнів, що сприяє зниженню рівня тривожності та стресу серед дітей. Учні таких вчителів демонструють вищий рівень мотивації до навчання та більш позитивне ставлення до навчального процесу. Психологічна компетентність вчителя також впливає на розвиток емоційного інтелекту учнів, зокрема здатності розпізнавати та регулювати свої емоції, що є важливою складовою успішного навчання та соціалізації.

Високий рівень психологічної компетентності дозволяє вчителям більш ефективно вирішувати конфліктні ситуації, надавати емоційну підтримку учням і створювати середовище, в якому діти почуваються захищеними та мотивованими.

Виявлено, що вчителі, які активно працюють над розвитком своїх психологічних навичок, краще справляються зі стресом та емоційними викликами професійної діяльності, що позитивно відображається на загальній атмосфері в класі.

Результати дослідження підтвердили важливість систематичної роботи над розвитком психологічної компетентності. Це може включати участь у тренінгах з емоційного інтелекту, вивчення дитячої психології, впровадження рефлексивної практики та використання інтерактивних методів навчання.

Запропоновані нами поради вчителі оцінили високо та зауважили, що вони дозволять їм краще справлятися з емоційними потребами учнів і створювати більш гармонійне навчальне середовище.

Отже, результати дослідження підкреслюють значення психологічної компетентності як важливого чинника підвищення якості освіти у початковій школі. Інвестиції у розвиток психологічних навичок учителів дозволять не лише покращити їхню професійну діяльність, а й забезпечити більш сприятливі умови для навчання і виховання молодших школярів. Таким чином, удосконалення психологічної компетентності має стати невід'ємною частиною професійного розвитку сучасного педагога.

ВИСНОВКИ

Отже, аналізуючи отримані теоретичні та емпіричні результати з досліджуваної проблеми можна зробити висновки узагальнюючого характеру:

1. Аналіз психологічних особливостей навчання і виховання у вітчизняній та зарубіжній літературі показав, що як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники підкреслюють важливість урахування емоційних, когнітивних та соціальних аспектів у навчанні молодших школярів. Вітчизняна література акцентує увагу на колективних формах взаємодії та гуманістичних підходах, тоді як зарубіжні дослідження більше зосереджуються на когнітивному розвитку та емоційному інтелекті. Обидва підходи вказують на необхідність індивідуалізації навчання, що підтверджує важливість комплексного підходу до освітнього процесу.

2. Аналізуючи психологічні чинники, що впливають на ефективність навчально-виховного процесу, дозволяє нам виділити ключові аспекти, такі як мотивація, емоційний стан учнів, підтримуюче соціальне середовище та психологічна компетентність учителя. Було встановлено, що ці чинники мають взаємопов'язаний характер, оскільки емоційна підтримка з боку вчителя може підсилювати мотивацію, а індивідуальний підхід до навчання сприяє кращому засвоєнню матеріалу.

3. Психологічна компетентність вчителів початкової школи є важливим чинником ефективності навчально-виховного процесу. Дослідження показало, що високий рівень розвитку таких якостей, як емпатія, комунікативні навички, стресостійкість та емоційна регуляція, сприяє створенню позитивного емоційного клімату в класі, що позитивно впливає на навчальні результати учнів. Учителі з високою психологічною компетентністю здатні ефективніше керувати класом, розуміти потреби учнів та надавати їм емоційну підтримку.

4. Експериментальне дослідження психологічної компетентності вчителів підтвердило гіпотезу про її вплив на ефективність навчально-

виховного процесу. Результати показали, що учні вчителів із високим рівнем психологічної компетентності демонструють кращі навчальні досягнення, вищу мотивацію до навчання та позитивнішу емоційну налаштованість у класі. Це вказує на важливість підвищення психологічної компетентності педагогів для поліпшення якості освітнього процесу.

5. Розробка практичних рекомендацій для розвитку психологічної компетентності вчителів початкової школи була заснована на результатах аналізу та експериментального дослідження. Рекомендації включають проведення тренінгів з розвитку емпатії та комунікативних навичок, навчання технікам стрес-менеджменту, а також регулярну рефлексію педагогічної практики. Запропоновані заходи можуть сприяти підвищенню ефективності навчально-виховного процесу.

Гіпотеза про те, що ефективність навчально-виховного процесу залежить від психологічної компетентності вчителів, підтвердилася. Дослідження показало, що вчителі з розвиненими навичками емпатії, комунікативності, стресостійкості та емоційної регуляції здатні створювати більш сприятливе середовище для навчання, що позитивно впливає на успішність учнів.

Дані висновки можуть бути основою для впровадження змін у підготовку педагогів та розробку освітніх програм, спрямованих на розвиток психологічної компетентності вчителів.